

Centrum pro sociální a ekonomické strategie

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních ved

<http://ceses.cuni.cz>

PUTOVÁNÍ ČESKOU BUDOUCNOSTÍ

Martin Potucek a kol.

SHRNUTÍ HLAVNÍCH POZNATKU

usporádal ing. Jan Prikryl, CSc.

Praha 2003

Obsah

Úvodem.....	7
1 VÝCHODISKA	9
1.1 Životní strategie obyvatelstva CR.....	9
1.2 Co víme o budoucnosti.....	14
2 STRATEGICKÉ TAHY ROZVOJE.....	19
2.0 Úvod ke strategickým tahům.....	19
2.1 Kultivace vedení v klíčový faktor produkce.....	20
2.2 Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky	23
2.3 Aktivace územních společenstev.....	26
2.4 Cesty rozvoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity.....	28
2.5 Modernizace demokracie v CR - obecný předpoklad realizace strategických tahu.....	31
2.6 Souvislosti strategických tahu	34
3 SCÉNÁRE.....	36
Záverem.....	39

Autorský tým:

Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
(vedení autorského týmu)
PhDr. Miloš Balabán, Ph.D.
Mgr. Aleš Bednarík
Ing. Jirina Dienstbierová
PhDr. Pavol Fric
Doc. PhDr. Hynek Jerábek, CSc.
Doc. Jaroslav Kalous, Ph.D.
RNDr. Miroslava Mašková, CSc.
RNDr. Pavel Nováček, CSc.
Ing. Libor Prudký
Ing. Jan Prikryl, CSc.
PhDr. Miroslav Purkrábek, CSc.
PhDr. Antonín Rašek
PhDr. Jana Segethová
Mgr. Arnošt Veselý

Spolupracovníci:

Doc. Ing. Tomáš Cahlík, CSc.
PhDr. Vladimír Cermák, CSc.
Ivan Dvoračák
Prof. PhDr. Miloš Havelka, CSc.
Ing. Miroslav Janeček, CSc.
Mgr. Lukáš Jelínek
Doc. PhDr. Josef Kandert, CSc.
RNDr. Peter Mederly
Doc. PhDr. Karel Müller, CSc.
PhDr. František Pavel Novotný
JUDr. Jirí Pehe, MIA
Ing. Martin Srholec
Ing. Stanislav Šaroch, Ph.D.
Ing. Mgr. Vladimír Tomšík, Ph.D.
Prof. Ing. Ludek Urban, CSc.
Doc. Ing. Radim Valencík, CSc.
Ing. Jaroslav Vítek
Mgr. Aleš Vlček
Doc. PhDr. Milan Znoj, CSc.

Autorský podíl

Úvodem	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
1.0 Úvodem	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
1.1 Životní strategie obyvatelstva CR	PhDr. Pavol Fric (garant) Doc. PhDr. Hynek Jerábek, CSc. Doc. Jaroslav Kalous, Ph.D. RNDr. Miroslava Mašková, CSc. Ing. Libor Prudký PhDr. Miroslav Purkrábek, CSc. Mgr. Arnošt Veselý
1.2 Co víme o budoucnosti	Doc. Jaroslav Kalous, Ph.D.
2.0 Úvodem	Mgr. Arnošt Veselý (garant) Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
2.1 Kultivace vedení v klíčový faktor produkce	Mgr. Arnošt Veselý (garant) Doc. Jaroslav Kalous, Ph.D. PhDr. Jana Segethová
2.2 Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky	PhDr. Antonín Rašek (garant) PhDr. Miloš Balabán, Ph.D.
2.3 Aktivace územních společenstev	Ing. Jan Prikryl, CSc.
2.4 Cesty rozvoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity	Ing. Libor Prudký
2.5 Modernizace demokracie v CR - obecný předpoklad realizace strategických tahu	PhDr. Miroslav Purkrábek, CSc. (garant) Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc. PhDr. Antonín Rašek
2.6 Souvislosti strategických tahu	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
3.0 Tri scénáře vývoje České republiky do roku 2020	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
3.1 Prežít v klidu a pohode nebo jít do toho?	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
3.2 Česká republika stredoevropským tygrem	PhDr. Jana Segethová (garant) Mgr. Aleš Bednarík
3.3 Cechy a Morava – zahrada Evropy	RNDr. Pavel Nováček, CSc.
Záverem	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc.
Príloha A: K dosavadní praxi prognózování a strategického řízení v CR na úrovni exekutivy, návrhy zmen	Prof. PhDr. Martin Potucek, CSc., MSc. (garant) Ing. Jan Prikryl, CSc.
Príloha B: Závěrečná deklaráce Mezinárodního fóra o národních vizích a strategiích	

Úvodem

Studie *Putování českou budoucností* je hlavním výsledkem práce kolektivu CESES v roce 2002. **Navazuje jak po stránce obsahové, tak i metodicky na předchozí výstupy CESES**, at již jde o *Vizi rozvoje České republiky do roku 2015* (2001), nebo *Průvodci krajinou priorit pro Českou republiku* (2002). *Putování českou budoucností* představuje informačně hutné dílo o více než 300 stránkách. Proto ani jeho shrnutí nemůže být stručné. Snad ani tento nepříjemný fakt neodradí budoucího čtenáře, aby se nad *Putováním*, resp. nad tímto resumé zamyslel a posoudil, do jaké míry mohou být zde nabízené *cesty* do české budoucnosti cestami, které je z části či zcela ochoten sdílet.

Nebo nesdílet. Nabízená práce totiž nenabízí *hotový obraz* budoucnosti, tím méně *hotové recepty*, jak k nemu dospět. Stejně jako byla pro autory, tak by měla být i pro čtenáře především výzvou k *putování*, tedy hledáním cest v neznámém terénu. Studie se snaží být v tomto terénu *návodem* v trojím smyslu. Jde jí o to:

1. zmapovat naše **výchozí podmínky** (kap. 1). Zde jde za prvé o postoje a očekávání samotných občanů vztahované k vlastní budoucnosti i k budoucnosti země. V těchto postojích se samozřejmě odráží jak historická zkušenost české společnosti, tak její reakce na aktuální konstelaci politických a sociálních sil. Za druhé jde o systematicky utříděné poznání budoucích trendů *vnějšího okolí*, s nimiž bude česká společnost konfrontována,
2. vytýčit **milníky možných cest** v podobě strategických tahů, které chápeme jako strukturované procesy společenských inovací a jejich důsledků, jež významně přesahují rámec běžného fungování státu a společnosti, kvalitativně mění podmínky či způsob života země a vyžadují dlouhodobou koncentraci zdrojů a vůle k dosažení žádoucích proměn (viz kap. 2). Strategické tahy představují - po prioritních problémech a strategických koncepcích, které byly zformulovány v *Průvodci krajinou priorit* - další stupeň zobecnění. Konkrétně jde o tyto strategické tahy: Kultivace vedení jako klíčový faktor produkce; Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky; Aktivace územních společenstev; Cesty rozvoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity. Strategické tahy rozhodně netvoří uzavřený systém: do budoucna je myslitelné jejich doplňování o další dosud nepropracované tahy a zároveň je třeba počítat s četnými autonomními pohyby ve společnosti, které je mohou a budou ovlivňovat. Na strategické tahy navazuje úvaha o modernizaci demokracie jako podmínce jejich realizace.
3. naznačit **klady a záporné** možných vývojových cest české společnosti v podobě průběhu o alternativních budoucnostech, scénáři (viz kap. 3). Základním rozlišujícím kritériem tří alternativních scénářů, které nabízíme, je jednostranné zdurazňování vždy především jednoho ze tří klíčových kritérií možného budoucího vývoje České republiky: kvality života v českém podání (*Prežít v klidu a pohodě a nebo jít do toho?*), udržitelnosti života (*Cechy a Morava – zahrada Evropy*) a ekonomického rozvoje (*CR stredoevropským tygrem*). Tyto scénáře se snaží o prezentaci ucelených a i ve své krajnosti pokud možno hodnověrných vývojových hypotéz, které mají provokovat k přemýšlení, ukazovat, že budoucnost je neznámá a otevřená, že mnohé závisí na nás, na našich rozhodnutích, kompetencích, na povaze cílu, které si klademe, i na způsobech, jakými jich chceme dosáhnout.

Predevším však jde dané studii o to podnítit další **diskusi o budoucím směřování českého státu a společnosti**. Spolu s nimi totiž budeme *putovat* všichni. Jsou proto vítány jak kritické reflexe studie jako celku, či jejích jednotlivých částí, tak i za námety k dalšímu rozvíjení obsahu a metod **systematického prognózování a programování** vývoje České republiky v menícím se světě. Včetně námětu na řešení jejich institucionální stránky na základě posouzení dosavadní praxe. Toho se dotýká samostatná příloha *Putování*.

1 VÝCHODISKA

1.1 Životní strategie obyvatelstva CR

Jaké změny vlastně chtějí ti, kteří v naší společnosti každodenně prožívají své životy? Chtějí radovi občané stejné změny, jako jim připravují specialisté na budoucnost, případně mají zájem něco na své budoucnosti menit? A když ano, tak jakým způsobem? Jaké jsou jejich individuální a společné (kolektivní) strategie zlepšení vlastních životních podmínek a kvality života v naší společnosti? Mají vůbec nějaké? Mají své osobní a kolektivní vize, znají k nim ty správné cesty, vědí, jak po nich postupovat a jaké zdroje si bude pohyb po těchto cestách vyžadovat? Jsou jejich individuální a kolektivní vize v souladu, anebo se spíše vylučují? Máme co do činení s jednou kolektivní strategií společnou pro všechny, anebo je zde několik strategií, které navzájem soupeří? V případě, že jde o pluralitu kolektivních strategií, které skupiny obyvatelstva za nimi stojí a co hodlají v zájmu jejich prosazení udělat?

Pro získání názoru občanů na výše zmíněné otázky byla využita metoda dotazníkového reprezentativního šetření, jehož terénní fázi jsme uskutečnili ve spolupráci se společností GfK Praha.¹ Výsledky šetření resp. jejich interpretace se člení do dvou velkých oddílů:

1. Povaha, obsah a nástroje realizace kolektivní strategie rozvoje CR v očích jejich občanů
2. Povaha, obsah a nástroje realizace individuálních životních strategií.

Pokud jde o první oddíl, vychází z toho, že po pádu komunistického režimu se Česká republika nacházela v situaci, kdy byla postavena před řešením úkolu dvojí transformace:

- transformace znamenající návrat zpět mezi demokratické společnosti stržní ekonomikou a právním státem,
- transformace zastarávající průmyslové společnosti na společnost moderní, tj. postindustriální, informační, vzdělanostní apod.

První transformaci bychom pro zjednodušení mohli nazvat *konsolidace* a tu druhou *modernizace*.

Konsolidace politických, ekonomických a právních poměrů je jistě nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje společnosti. Podle většiny dotázaných občanů však tato základna modernizace ještě není patřičně dobudována. Dvě třetiny populace zastávají názor, že zatím nežijeme v kapitalismu. Naše společnost stále funguje spíše jakýmsi zvláštním *postkomunistickým* způsobem, který se vyznačuje absencí otevřené a férové hospodářské i politické soutěže a špatnou ochranou práv občanů. Pro dnešní českou společnost je typický život na dluh, vysoká korupce ve státní správě a příliš velká moc médií – takové je většinové hodnocení výsledku dvanáctileté konsolidace naší společnosti. Tedy ani transformace ekonomiky, ani politiky či právního systému zatím v očích občanů nedosáhla parametru nezbytných pro další modernizaci země.

Při pohledu na současnou situaci česká veřejnost jednoduše reflektuje to, na co odborníci už delší čas upozorňují, ale velká část politické scény to nechce slyšet. Nerozvinutost či absence institucionálního a morálního rámce fungování trhu a politického systému silně podvazuje další společensko-hospodářský rozvoj a umocňuje naše zaostávání za moderním světem. Potvrzuje to i zjištění, že téměř dvě třetiny (64%) respondentů považují celkový rozvoj naší společnosti ve srovnání s vyspělými státy za příliš pomalý.

V případě procesu **modernizace** je především zřejmé, že naprostá většina občanů (82%) má poměrně jasnou představu o tom, co to moderní společnost je. Jen menšina (18%) se o ní vyjádřila velmi mlhově anebo si pod pojmem moderní společnosti neumí nic představit. Ukázalo se, že v odpovědích respondentů jsou přítomny jak starší, materiální a technické prvky modernizace, tak prvky nové, humanisticky a společensky orientované modernizace. Ty starší, charakterizující spíše industriální éru moderní společnosti, zřetelně převažují.

¹ Termín terénního sberu dat:	26. 4. – 20. 5. 02
Dotazované osoby ve věku:	Od 15 let
Způsob dotazování:	osobní rozhovory
Metoda výběru vzorku:	náhodný stratifikovaný výběr (Random Address)
Počet dokončených rozhovorů:	2 498
Návratnost:	70,2%

Celkově proto lze konstatovat, že obyvatelé ČR ve svých představách o moderní společnosti sice zachytili aktuální modernizační trendy, ale tyto představy jsou přece jenom více zakoreneny v modelu *dohasínající* industriální společnosti *kourících komínů* než v současném modelu informační společnosti nebo společnosti vedení a reflexivní modernizace (tj. modernizace, jež klade důraz na humanistická a občanské aspekty rozvoje).

Ukázalo se tedy, že jednoznačně většinový názor se v naší veřejnosti zformoval především v technicistní orientaci, expertním řízení, regulaci života občanů a v rovnostářství. Podle většiny respondentů by ideální česká společnost měla usilovat spíše o technickou vyspělost než o duchovní rozvoj. Hlavní slovo by v ní měli mít spíše odborníci než veřejnost. Měla by do života občanů spíše vnášet rádo než jim dávat co největší volnost. Měla by dbát hlavně o rovnoměrný rozvoj všech než o rozvoj vynikajících talentů.

Česká společnost je zřetelně rozpolcená vůči názoru na dynamiku ideální společnosti, tj. v její zásadní orientaci na výkon a inovace. Polovina dotázaných dala přednost zaměření společnosti na co nejvyšší ekonomický výkon, ale 42% na poklidný život. A obdobně polovina respondentů upřednostňuje modernizační změny, ale dvě pětiny preferují dodržování tradic. To naznačuje, že máme vlastně do číneň se dvěma dominantními vizemi dynamiky moderní společnosti. Otázka zní, zda se tyto ideály podaří sladit, anebo budeme pokračovat dál v budování jakési *dvourychlostní* společnosti.

Uvedené zjištění má jak optimistické, tak i vyslovené varovné aspekty. Na jedné straně lze očekávat, že v životě naší společnosti se více prosadí principy jako jsou odbornost, produktivita a efektivnost, které nám mohou přinést úspěch v mezinárodní modernizační soutěži a tím i větší blahobyt. Na druhé straně hrozí, že ti, kteří nebudou dostatečně dynamičtí, vzdělaní a pružní, budou označeni za černé pasažéry modernizace a vytlačeni na okraj života společnosti.

Existují však i další rizika modernizace. Životní tempo v současné české společnosti se již dnes mnohým zdá vysoké. V důsledku toho jsou lidé stresováni a ztrácejí životní orientaci. I většina (58%) respondentů uvedla, že se česká společnost mění tak rychle, že to ani nestací sledovat. Podle většinového názoru (61%), je život v dnešní společnosti pro běžného občana příliš složitý a těžko zvladatelný. Z jeho hlediska *turbospolečnost* už máme. Proto je námíste se ptát, jak bude běžný občan zvládat ještě vyšší životní tempo ve společnosti, po které touží větší část obyvatelstva?

K beztaku již rozšířeným pocitům dezorientace přispívá fakt, že dnes značná část obyvatelstva neverí svým elitám, a to jak z hlediska jejich meritorních schopností, tak jejich morálky. Polovina respondentů se domnívá, že vývoj naší společnosti se dostal mimo kontrolu řídicích orgánů a stejný podíl citlivě vnímá hrozbu, že naši zemi ovládne malá skupinka politiků podplacených velkými firmami. I díky tomu na jedné straně si více než polovina (57%) dotázaných občanů myslí, že vlastně nikdo ani neví, kam ta naše společnost směřuje. A na straně druhé, více než polovina respondentů (56%) je přesvědčena, že vývoj naší společnosti je stejně dávno předurčen zájmy světových mocností. Jen v dezorientované společnosti mohou chaotický a konspirační scénář vývoje společnosti (jenž se vzájemně logicky vylučují), fungovat vedle sebe, bez toho, aby pro občany ztratily svoji vysvětlující sílu.

Za této situace nepřekvapí, že uvnitř české veřejnosti není jednoznačně zodpovězena otázka, kterou z **dvou cest modernizace** (*westernizace* nebo *český model modernizace*) se vydat. V české veřejnosti převažuje mínění, že nám sice nezbyvá nic jiného než jít cestou westernizace, ale většinovou podporu získal i názor, že Češi a Moravané mohou přispět k obohacení západních vzorů rozvoje společnosti. Podle názoru většiny (69%) dotázaných občanů by se Západ od nás mohl mnohemu učit, i když je hospodářsky vyspělejší. Zatím není zřejmé, v čem by naše obohacení západních modernizačních vzorů mělo spočívat.

Dvě pětiny dotázaných nezbytnost postupovat západní cestou neuznávají a odmítají akceptovat představu modernizace naší země jako projektu její westernizace. Tvrdí, že by byl nesmysl snažit se napodobovat modernizaci západních zemí. Jisté rozpaky ovšem vzbuzuje skutečnost, že zatím nebyl vyvinut model *modernizace českou cestou*.

Pokud jde o **priority** modernizace, lze říct, že obyvatelstvo ČR se přiklonilo k nejschudnější cestě modernizace, kterou představuje kompromis mezi orientací na techniku a kulturu. Zatím ale nevíme, kloní-li se obyvatelé ke komplexní variantě modernizace na základě racionálních úvah nebo jde spíše jen o jejich intuici a vyjádření aktuálního pocitu. Lze se však oprávněně ptát, jak to, že potřebu komplexní modernizace a její podporu v obyvatelstvu včas nerozeznaly i politické elity?

Do jisté míry lze odpověď na uvedenou otázku hledat v kompromisních postojích české veřejnosti k cílům, ke kterým by naše země měla směřovat v nadcházejících deseti až patnácti letech. Jde hlavně o rozhodování se mezi konzumní a humánní orientací společnosti. Dvě třetiny (65%) dotázaných občanů se vyslovily pro smíšené konzumní (materiální) a humánní priority. Vsouladu s již zmínovanou obecně akceptovanou vizí ideální společnosti byl však u respondentů patrný výrazně větší důraz na pořádek a

materiální zajištění než na participaci a svobodu jednotlivce. Jednoznačně materiální priority si vybrala čtvrtina (26%) dotázaných, kterým se jako nejdůležitější cíl jeví udržet pořádek ve státě a boj proti rustu cen. Naopak jednoznačně humánního zaměření bylo jen 9% dotázaných, kteří považovali za nejdůležitější zaměřit se na obranu svobody slova a na poskytování většího prostoru pro participaci lidí na rozhodování. Větší prostor pro participaci veřejnosti znamená větší tlak na chování elit. Jestliže zájem o jeho rozšiřování a využívání není dostatečně silný, nelze se ani divit, že elity jen těžko rozeznávají modernizační trendy a raději konzervují své dosažené pozice.

Od poloviny devadesátých let z rad komentátorů české politické scény už nejednou zaznelo, že slabinou současné politické reprezentace je její neschopnost poskytnout svým voličům jasnější vizi rozvoje společnosti. Těžko říci, je-li to tím, že se vinou globalizace a rychlého životního tempa vývoj společnosti skutečně vymknul politikům spod jejich kontroly nebo je to jen otázka jejich pohodlí, ve kterém je ponechává nízká politická kultura občanů. Faktem nicméně zůstává, že většina populace chce znát směr, obsah a horizonty společné budoucnosti. Dokonce se ukázalo, že touží najít **společnou vizi dalšího rozvoje společnosti**. Více než dvě třetiny (69%) respondentů konstatovalo, že nám takováto vize chybí. *Táhnout za jeden provaz* je podle nich efektivnější strategie modernizace společnosti.

Otázka však je, jak tuto společnou modernizační vizi prosazovat. Existenci silných autoritářských tendencí v tomto bode dokumentuje zjištění, že až 45% respondentů si místo parlamentního dohadování přeje silného politického vůdce, který zavede pořádek. Zpředstav respondentů o ideální společnosti lze usuzovat, že tímto vůdcem má být spíše chladný a nekorumpovatelný technokrat než horkokrevný nacionalista. Kombinace silného vůdce a jedné velké vize indikuje, že v české společnosti drmá značný potenciál vydat se modernizační cestou, které je vlastní spíše logika velkého vzruchu než logika malých kroků a drobné práce.

Spíše než extremismus je ovšem pro kolektivně koncipované modernizační změny hrozbou netečnost obyvatelstva. Více než jedna čtvrtina (29%) dotázaných by totiž raději ponechala naši společnost, ať se vyvíjí v klidu sama po svém. Problémem realizace modernizačních změn v ČR je skutečně **občanská a politická kultura obyvatel**, která je silně poznamenána rovnostářstvím a státním paternalismem. Vliv státního paternalismu ilustruje názor poloviny (52%) dotázaných, podle kterého by problémy občanů měl řešit především stát a ne občané. Dvě pětiny (41%) však tímto názorem nesouhlasí, což opětovně signalizuje značnou rozštěpenost české veřejnosti v postojích k strategii modernizace země. Nicméně platí, že stát v očích většiny občanů hraje v rozvoji společnosti hlavní roli, kterou si dokonce ještě posílí. V odpovědích na otázku, kdo by měl mít na směřování naší společnosti větší vliv, než má dnes, respondenti nejčastěji zminovali úřady, tj. místní samosprávu (68%), soudy (62%) a státní správu (56%). Nadpoloviční preference získaly ještě soukromé podniky a firmy. Diskuse a řešení problému další modernizace české společnosti by se tedy podle občanů měly odehrávat hlavně v interakci úřadu a podnikatele. Až pak by měly mít slovo odbory a dobrovolné (občanské) organizace, jejichž vliv si přeje posílit více než dvě pětiny dotázaných. Znovu se tedy projevil převaha principu technokracie nad principem participace.

Úspěšná realizace jakékoli kolektivní strategie vyžaduje, aby její nositelé v její úspěch věřili, tj. byli optimisticky naladěni a zároveň, aby byli ochotni pro její realizaci i něco obětovat.

Při pohledu do budoucnosti v české veřejnosti výrazně **prevládá optimismus**. Tri pětiny (60%) respondentů očekávají, že si ČR v příštích deseti-patnácti letech polepší (když se nedostane mezi přední státy světa a EU, tak alespoň získá lepší pozici než má dnes). Skeptický postoj zaujímá necelá čtvrtina (24%) dotázaných, podle které ČR zůstane zhruba na stejné úrovni jakou má dnes. Otevřený pesimismus je vlastní jen osmi procentům dotázaných. Lze se ale oprávněně ptát, z čeho čerpá většina obyvatelstva optimismus, když na druhé straně **neduveruje spoluobčanům**, že mají vůli něco pro realizaci této strategie udelat. Většina (57%) dotázaných je totiž přesvědčena, že obyvatelé ČR už nejsou ochotni přinášet oběti kvůli lepší společné budoucnosti.

Jsou Češi a Moravané skutečně tak neduveryhodní egoisté, jak si sami o svých spoluobčanech myslí? Jisté nebude velkým překvapením zjištění, že většina respondentů vůli k určitým obětím má, resp. alespoň ji deklaruje! Větším překvapením je to, že navzdory problémům s dezorientací v rychle se měnícím moderním světě jsou občané v zájmu modernizace (která přináší prosperitu) ochotni obětovat i zbytky svého klidu a pohodlí. Míra odhodlání ještě více zvýšit tempo života je poměrně vysoká. Téměř tři čtvrtiny (73%) respondentů uvedlo, že by podpořilo modernizaci, i kdyby vedla k potřebě časté rekvalifikace, 59% souhlasí v zájmu modernizace se zvýšením pracovního tempa a 42% by neváhalo ani stěhování lidí za prací.

S největším odporem by se naopak modernizace setkala tehdy, kdyby si vynutila vlnu přistěhovalecťví z východu. V tomto případě by ji odmítlo podpořit 88% respondentů. Kdyby modernizace vedla ke zvýšení

nezamestnanosti, setkala by se sodmítavou reakcí tří čtvrtin (77%) respondentu. Taktéž tři čtvrtiny respondentu považují za důvod k odmítnutí modernizace vytlačování některých skupin na okraj společnosti. V pozadí těchto případů negativní reakce lze najít hrozbu sociálního konfliktu, kterou myšlení běžného občana odmítá akceptovat jako samozřejmou. Představa o modernizaci, která způsobuje konflikty a narušuje sociální soudržnost společnosti, je v rozporu s historickou zkušeností naprosté většiny obyvatelstva. V dohledné minulosti žijících generací to totiž byla právě modernizace (industrializace), která poskytovala stále nová pracovní místa a po dlouhou dobu způsobovala právě opačný problém, tj. na nová místa *nebyli lidé*. Modernizace byla *odjakživa* sázka na jistotu. Představa, že v současné situaci je tomu naopak, že jejím atributem je **nejistota** spojená s narušováním obecně pojímané sociální soudržnosti, vyvolává u většiny obyvatelstva vlnu solidarity namířenou proti prosazování této představy do praxe. Je zřejmé, že osud modernizace v ČR závisí na tom, jestli se dostane do rozporu se solidaritou. V takovém případě se většina obyvatelstva postaví na obranu solidarity proti modernizaci.

Výsledky výzkumu odhalily ochotu většiny obyvatel ČR přinášet na oltář modernizace oběti v podobě vlastního pohodlí a klidného života. Je tedy zřejmé, že většinou jde o oběti cizí privátního rázu. Rekvalifikace, stěhování a vyšší pracovní výkon jsou aktivity povýtce soukromé. Byl by však běžný občan ČR ochoten vzájemně modernizace angažovat se i veřejně, tj. riskovat, že se spálí před očima ostatních? I tentokrát je situace spíše na vážkách. Polovina respondentu preferuje životní strategii, podle které je nejlepší žít v klidu, příliš nevybocovat z dráhy, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů. Dvě pětiny (42%) se s touto strategií neztotožňují a jsou to právě oni, kteří modernizaci v ČR dávají šanci, aby se stala modernizací reflexivní, veřejně zevrubně prodiskutovanou a vyjednanou. Většina (74%) obyvatelstva se sice zajímá o budoucnost, protože jim záleží na osudu země, ve které žijí, pro její úspěch je však nezbytné, aby tento zájem byl natolik silný, že preroste v aktivitu. A znovu je česká veřejnost rozpolcená: mírná většina (53%) respondentu se o budoucnost země zajímá jen málo, nebo vůbec, ale mírná menšina (46%) se o ni zajímá dost nebo velmi. I když polovina obyvatelstva považuje za prioritu modernizaci demokracie jejím větším otevřením se občanovi, velká záležitost opořené postojů typu: *zbytečně se nemíchat do věcí, které člověka nepálí*, nadejde na brzké dosažení reflexivního stadia modernizace značně zpochybňují.

Odpovědní občané, kteří spoléhají na stát, že za ně vyřeší jejich společné problémy, by logicky měli mít povinnost stát kontrolovat a ovlivňovat jeho rozhodování. Jestliže má kolektivní strategii realizovat stát, role jednotlivého občana bude spočívat ve vyvíjení tlaku na představitele státních institucí, aby se chovali tak, jak mají. Nejbežnější, konvenční formou ovlivňování je účast ve volbách do zastupitelských orgánů. Z výsledku výzkumu vyplývá, že 50% respondentu se účastní voleb pravidelně, 25% občas nebo výjimečně a 23% nechodí k volbám nikdy. Z celoevropského hlediska lze tyto údaje považovat za standardní, i když, jak víme ze statistických dat o volební účasti, ochota obyvatel ČR chodit k volbám soustavně klesá. Souvisí to i s tím, že jedna třetina dotázaných se vyjádřila, že se o politiku zajímá více než *trochu*, což je významně nižší podíl, než je podíl těch, kteří stejný zájem projeví o budoucnost ČR. Za tímto postojem dotázaných občanů se rýsuje nejen značná nedůvera k *velké politice*, ale i rezignace na její možnosti realizovat kolektivní strategii modernizace společnosti.

Velká politika možnosti občanu participovat na rozhodování zdaleka nevyčerpává. Účast občanů ČR na *subpolitice* je již znatelně vyšší, ale není nijak oslnivě vysoká. Zasedání místního zastupitelství se pravidelně účastní jen 2% dotázaných a občas nebo výjimečně 21%. Do presvedčování úřadu o nutnosti změny se osobně pouští jen 17% dotázaných, přičemž pravidelně tak činí jen 1%. Ani v tomto případě tedy nebude víra ve efektivnost konvenční participace příliš vysoká. Dvě třetiny (65%) respondentů jsou dokonce přesvědčeny, že na rozhodování o záležitostech jejich obce či města nemají žádný vliv.

Široce pocitovaná občanská nekompetentnost a rezignace většiny obyvatelstva na ovlivňování věcí veřejných do značné míry kontrastují s vírou respondentů v jejich schopnost ovlivnit svůj osobní úspěch vlastními silami - tři čtvrtiny (77%) dotázaných věří, že člověk sám může ovlivnit, nakolik bude v životě úspěšný. Jako by své osobní perspektivy ani nespojovali s osudem celé společnosti, anebo doufali, že stát bude stejně realizovat strategii rozvoje společnosti, jež bude jakž-takž úspěšná a zároveň pro ne přijatelná.

Samozřejmě ochota veřejně *riskovat svou kůži* a participovat na kolektivních aktivitách úzce souvisí s důvěrou v lidi, se kterými by člověk měl eventuálně *do toho jít*. Tato důvera je u nás žalostně malá. Jen 18% dotázaných vyjádřilo přesvědčení, že většině lidí je možné důvěrovat. Deficit vzájemné důvěry je zároveň deficitem důvěry v společnou akci, který většina občanů nahrazuje téměř bezmeznou vírou ve schopnosti expertů a spíše než participativní demokracii preferuje státem placenou expertokracii. Deficit důvěry nás od moderní společnosti vzdaluje více než momentální zaostávání za technickým vývojem. Většina obyvatelstva si tento fakt do značné míry uvědomuje a požaduje zaměřit modernizační úsilí na rozvoj důvěry a soudržnosti mezi lidmi (58%), nebo na rozšiřování prostoru pro občanskou participaci

(54%). Ovšem bez kolektivního prosazování těchto požadavků lze jen těžko očekávat, že se expertokrati své moci dobrovolně zreknu. Vzniká tak *zacarovaný kruh*: občané si navzájem nedůvěřují, a proto do kolektivní akce vstupují jen zřídka, ale bez participace na společných, kolektivních akcích se jejich vzájemná důvěra nemá kde vytvořit, a proto si nedůvěřují. Jsou odkázáni na dobrou vůli expertokracie a jejich vliv na strategii modernizace země zůstává malý. I kvůli tomu naše společnost daleko více připomíná masovou společnost průmyslové éry kourčících komínů, kde jsou atomizované masy lehce ovladatelné soudržnými elitami než moderní informační společnost, pro kterou je charakteristická kritická reflexe scientizace života a široká participace veřejnosti na rozhodování.

Bylo by ale nespravedlivé říci, že občané ČR přenechali péči o veřejné blaho zcela na státu a expertech. Občanská kultura v Čechách a na Moravě nemá pouze pasivní dimenzi. Kromě jisté míry konvencí a nekonvencí politické participace náš výzkum zaregistroval i poměrně vysokou *nepolitickou* angažovanost ve prospěch veřejného blaha. Polovina (49%) dotázaných občanů uvedla, že občas nebo výjimečně podporí dobročinnou (charitativní) akci. Dalších 6% akce tohoto druhu podporuje pravidelně. Více než polovina (56%) dotázaných v minulém roce přispěla (peněžním nebo nepeněžním) darem na dobročinné účely. Znamná část obyvatelstva se také venuje dobrovolnictví. Jedna třetina (31%) respondentů vykonává (alespoň výjimečně) neplacenou práci pro nějakou dobrovolnou organizaci. V minulém roce alespoň jednou takto pracovalo 27% respondentů. Navíc dobrovolníci pracovali i v organizacích jiného typu: pro místní samosprávu to bylo 15% respondentů, pro soukromou firmu 9% a pro státní správu 2%. Většina obyvatelstva ovšem chápe dobrovolnické a dárcovské aktivity spíše jako kompenzaci deficitu státní péče než jako přirozený projev občanské zralosti.

S hledáním kolektivní vize rozvoje úzce souvisí i povaha, obsah a nástroje realizace **individuálních životních strategií**.

Pravděpodobně: jak je naše populace jako celek orientována v *časové ose*? Výsledky výzkumu ukázaly, že v populaci ČR je nejvíce (30%) těch, kteří se orientují do minulosti (to nejhezčí již mají za sebou), jen o něco méně (27%) je těch, kteří se orientují do budoucnosti (to nejhezčí ještě na ne jenom čeká), zatímco zřetelně nejméně (16%) je těch, kteří *žijí přítomností* (to nejhezčí právě prožívají). Musíme ale vzít v úvahu také to, že více než pětina dotázaných uvedla, že tímto způsobem vůbec neuvažuje.

Jinou otázkou ale je, jak silně se do každodenního chování jednotlivců promítají jejich představy o tom, co je čeká. To, jak dokáže očekávaný vývoj událostí organizovat náš současný život, záleží také na tom, jak ostré kontury naše představy o budoucnosti mají. Je důležité, jestli jde jen o mlhavé vize, nebo o zcela jasné a přesné plány, a jestli jsou tyto plány vnímány nezávazně, anebo zcela vážně. Vliv budoucnosti lze tedy posuzovat i podle toho, jakou důležitost jednotlivci připisují plánování ve svém osobním životě. Ze získaných dat vyplývá, že tři pětiny respondentů považují plánování ve svém životě za rozhodně, resp. spíše důležité, naopak za spíše nebo rozhodně nedůležité označily plánování dvě pětiny respondentů (avšak pouze pro 15% není plánování důležité vůbec). Plánování, a tedy aktivní orientace do budoucnosti, velmi souvisí s vírou, že jedinec může sám ovlivnit, nakolik bude ve svém životě úspěšný. Dotázaní občané, kteří věří, že mohou ovlivnit svůj vlastní úspěch, považují plánování za mnohem důležitější než ti (fatalisté), kteří na ovlivňování své budoucnosti již dopředu rezignovali. Docenění významu plánování významně souvisí i optimistickým či pesimistickým očekáváním, co přinese budoucnost. Optimisté docenují plánování výrazně více (80%), zatímco pesimisté jen 38%.

Jestliže většina lidí nějakým způsobem plánuje, jaké věci považují za důležité pro dosažení úspěchu v budoucnosti? Do skupiny nejčastěji zmínovaných podmínek úspěchu v budoucnosti patří schopnost učit se novým věcem, umět se přizpůsobit okolním podmínkám, umět spolupracovat s druhými, domluvit se cizím jazykem a usilovně pracovat. Obecně jde tedy o pružnost a výkonnost, což jsou kompetence dobře ladící s obecně sdílenou vizí modernizace země a s aspiracemi větší části obyvatelstva budovat supervýkonnou turbospolečnost. Jde tedy o kompetence, o kterých se hodně mluví a které zdrazňují jak odborníci, tak např. zaměstnavatelé. Do sdílené vize moderní společnosti informačního věku zapadá i další skupina kompetencí: nápaditost, tvorivost a talent, které považuje za podmínky budoucího úspěchu 88% respondentů. Za méně důležité – i když zdaleka ne nedůležité – jsou považovány společenské kontakty (85%), peníze a majetek (83) a formální kvalifikace (77%). Jako nejméně důležitá se respondentům jevila snaha vyniknout nad ostatní (70%).

Představy o tom, co by bylo třeba dělat, je jedna věc, skutečná realizace věc druhá. Co tedy lidé skutečně pro zlepšení své budoucnosti dělají? Nejčastěji se snaží pečovat o své zdraví. Tento názor uvedlo 84% dotázaných. Následuje šetření, sporení (76%), usilovná práce (71%) a péče o příbuzné (69%). Z této orientace se poněkud vymyká další skupina aktivit - *práce na sobě*, která následuje až s jistým odstupem.

Jen 56% respondentů se nějakým způsobem vzdělává a jen o něco málo více respondentů uvedlo, že hodne cte.

Obecně lze říci, že občané peníze spíše spíší, nežli je investují do sebe (např. do vzdělávání). To je velmi zarážející strategie, zvláště v dnešní době, kdy investice do vzdělání mají mnohonásobně vyšší návratnost než sporení peněz, kde úroková míra nepokryje ani inflaci. Získaná data naznačují nejen stále nepřilíš velkou ochotu vzdělávat se, ale také malou schopnost hospodřit s penězi a dobře je investovat. Ještě více zarážející je to, že většina respondentů nespojuje zlepšení svého osobního života v budoucnosti s ovlivňováním širšího společenského kontextu. Jen třetina dotázaných občanů se snaží zlepšovat věci ve své obci a jen čtvrtina se snaží navazovat kontakty s významnými lidmi. I z těchto dat plyne, že většina obyvatelstva na ovlivňování věcí veřejných prostě rezignovala.

Celkově lze dominantní individuální životní strategii charakterizovat jako osobní a výkonovou (ovšem při snaze zachovat si zdraví), ale bez ochoty riskovat a investovat do rozvoje svých osobních kvalit.

1.2 Co víme o budoucnosti

Žijeme na počátku *čtvrté informační revoluce* (první – vynález řeči před 500 tis. let, druhá – vynález písma před 5 tis. let, třetí – vynález knihtisku před 500 lety, čtvrtá – vynález počítače před 50 lety). Pohyb věru se neustále zrychluje. Jako klíčové faktory tohoto pohybu jsou zkoumány:

Populační vývoj: Exponenciálně vzrůstající počet osob potřebuje neméně exponenciálně rostoucí produkci potravy, těžbu surovin, stavbu obydlí, komunikací atd.. Statistiky dokazují stárnutí světové populace přesvědčivě: podle údajů OSN průměrný věk obyvatel naší planety vzrostl z 24 let v roce 1950 na 27 let v roce 2000. Demografové předpokládají, že v roce 2050 bude celosvětový věkový průměr činit už 36 let, v Evropě 49 let. Dá se očekávat, že stárnoucí obyvatelstvo bude znamenat vzrůstající zatížení sociálních programů, především výdajů na důchody a také na zdravotní péči. Tlak na veřejné rozpočty v Evropě bude velmi výrazný, možná i destabilizující, a to především po roce 2010, kdy výdaje začnou stoupat poté, co začne do důchodu odcházet generace populačního boomu. Hranice regulárního odchodu do důchodu se bude muset radikálně prodloužit a lidé budou muset, pokud jim to zdraví dovolí, pracovat do svých sedmdesáti (i více) let. Vzhledem k tomu, že na rozdíl od současnosti nepůjde převážně o manuálně pracující, lze si toto řešení představit.

To bude mít několik závažných důsledků pro trh práce. Jednak zeslabí příliv mladých pracovních sil, jednak bude oslabena současná představa zaměstnání jako práce jen na plný úvazek (speciálně pro starší pracovníky bude typické zaměstnávání na částečné, vedlejší a dočasné pracovní kontrakty), jednak vzroste důležitost celoživotního vzdělávání. Padesát let je prostě příliš dlouhá doba na to, aby člověk mohl pracovat v jedné profesi (a natož v jedné instituci) po celý život.

Vlivem nerovnomerného demografického vývoje ve světě vzroste objem, intenzita i význam migrace. Demografický tlak v předvídaných rozvojových zemích bude znásoben přitažlivými faktory populační stagnace v rozvinutějších společnostech. Z ekonomického hlediska migrace zprvních zemí do druhých představuje vyvažující prvek posilující blahobyt. Avšak kulturní otázky a přerozdělování zisku patrně učiní přechod nové demografické rovnováhy mnohem trnitější, než by se čisté ekonomické úvahy zdály naznačovat.

Věda a technika: Bez vývoje technologie je dlouhodobý růst nepravděpodobný. Navíc nové vynálezy umožní dělat věci, které předtím byly nemyslitelné. Klíčem k růstu produktivity jsou tak nové technologie, ale jejich vývoj je méně důležitý než jejich efektivní využití. Vzhledem k časovému odstupu, který odděluje vynález od využití, bude velkou otázkou příštích 15-20 let ve skutečnosti schopnost využít technologie, které již existují. Tato schopnost je zase svázána se společenskými institucemi a kulturními postoji, s nimiž technologie přicházejí do styku. Týká se to čtyř technologických vln procházejících daným obdobím – jde o počítače, telekomunikace, biotechnologie a nanotechnologie.

Inovace v telekomunikacích a informatice způsobily revoluci v informační technologii. Přestože je tato revoluce ještě v plenkách, plný rozkvet digitální technologie a jejího využití je ještě před námi, její síla je obrovská. Za její sílu hledíme tři hlavní důvody.

Zprvé, informační technologie pomáhají uvolnit potenciál dalších technologií a vytváří tak subrevoluce v dalších odvětvích. Za druhé, informační technologie dovolují informacím plynout rychleji, širší a méně nákladně po celé planetě. A za třetí, v oblastech, kde dřívější technologické revoluce transformovaly hmotu nebo energii, informační technologická revoluce zachází především s časem a vzdáleností.

V následujících 20 letech budeme svědky exploze lékařské techniky pocházející z genetického výzkumu, což nám dá možnost rozpoznat a napravit nemoci genetického původu dříve, než se rozvinou, snad ještě v deloze. Během dvaceti let by se tak zdravotní systém mohl změnit z tradiční *diagnózy a terapie* na *predikci*

a prevenci. Biotechnologická revoluce významně zasáhne i jiný ekonomický sektor – zemědělství. Stejně hlubší porozumění genetice povede k mnohem účinnějšímu pěstování rostlin. Současně musíme brát vážně i fakt, že genetické inženýrství se může vymknout lidské kontrole. Rozvoj geneticky modifikovaných biologických zbraní v příštích 20 letech by se mohl stát mnohem pronikavější a hůře ovladatelný než technologie jaderných zbraní.

Pocítace budou všude. Budeme v nepřetržitém kontaktu s miniaturními, bezdrátovými, přenosnými, výkonnými a vysoce personalizovanými počítači s přístupem k síti. Takové počítače se mohou objevit na trhu v podobě hodinek nebo klenotu a mohou mít výkon osobního počítače a mobilního telefonu. Později budeme mít počítače zašité v našich šatech anebo možná i implantované pod kůži. Kolem roku 2010 Intel postaví čip smilardou transistorů – to bude stonásobek komplexity nejvyvinutějšího integrovaného obvodu vyrobeného na sklonku 90. let 20. století. Kolem roku 2015 bude navržen spolehlivý simultánní jazykový prekladac, což bude mít okamžité důsledky pro multilingvální svět.

Vývoj mikroprocesoru musí jednou narazit na neprekročitelnou technickou bariéru: vedci a inženýři proto vymýšlejí vhodné metody, jak stavět předměty atom po atomu. Mikroskopické stroje, měřené spíše v atomech než v milimetrech, způsobí revoluci v několika odvětvích průmyslu a mohou tak nabízet široký výběr využití - od vytápění domu k léčení rakoviny.

Životní prostředí: Pokud svět neustoupí od nynějšího přístupu, podle něhož jsou nejpřednější trhy, vzrůst ve stavbě silnic, elektrického vedení, letišť a další infrastruktury naruší reprodukční cyklus mnoha druhů volně žijících zvířat a zlikviduje celou řadu biologických druhů, zejména v pobřežních oblastech, kde je nejsilnější lidské osídlení. Lesy jsou v současnosti likvidovány znepokojující rychlostí 150 tis. km² ročně a 10 % půdy, na níž se pěstuje obilí, ztratilo uživatelnost v důsledku půdní eroze.

Environmentální problémy jako odlesnění, eroze půdy, znečištění vody a vzduchu, ztráty v rybníkářství a toxické odpady budou všude vážným problémem. Mnoho znečištění bude pocházet z využití fosilních paliv při výrobě energie.

Ekonomický vývoj: Globální ekonomický zisk bude v tomto desetiletí stoupat o 3% ročně (asijský bude stoupat dvakrát tak rychle) a obchod poroste o 6% ročně. Dvě třetiny růstu světového HDP bude pocházet z nečlenských zemí OECD (chudé rozvojové a transformující se země), což znamená obrovský přesun v podnikatelských možnostech směrem na Jih a Východ. Ekonomická a politická moc bude pokračovat ve své cestě ze Spojených států do Asie, zvláště pak do Číny a Indie.

K budoucím demografickým a environmentálním stresům musíme započítat ještě třetí druh stresu: závody v konkurenceschopnosti. Aby se bohaté i chudé země mohly tohoto závodu zúčastnit, budou potřebovat tři následující schopnosti: agilnost, práce v síti a učení.

Uplatnění těchto schopností bude stát v cestě přežívající protekcionismus. Obchodní bariéry ve světě, které udržují hlavně bohaté země ve formě subvencí a cel, ochuzují světovou ekonomiku až o 650 miliard dolarů ročně. Největší škodu dělají subvence na vývoz zemědělských produktů a cla na zemědělskou a textilní produkci, protože na vývozu tohoto zboží jsou chudé země nejvíce závislé.

Globalizace přesto není nutně hrou se záporným či nulovým výsledkem. Je to důležitý zdroj ekonomického růstu, kdy se ekonomiky specializují v oblastech, v nichž jsou vynikající, a připojují se k praktikám ekonomik s největší produktivitou. V mnoha zemích však základní podmínky nutné pro připojení se ke globálnímu trhu chybějí a jejich situace se z relativního i absolutního hlediska stále zhoršuje.

Hodnoty a postoje: Klíčovou formulí hodnotových postojů se nadcházející doby stane *Otevřeně, dobře. Zavřeně, špatně.* Tuto formulaci lze aplikovat na vše: na technologické standardy, na obchodní strategie, na životní filozofie. To je vítězný koncept pro jednotlivce, národy, pro globální komunitu v příštích letech. Jestliže se svět vydá uzavřenou cestou, dostane se do zacarovaného kruhu: Národy se obrátí dovnitř. Svět se rozpadne do izolovaných bloků. To posílí tradicionalisty a povede to k rigiditě myšlení. To zastaví ekonomiku a přinese vzrůstající chudobu. To povede ke konfliktům a rostoucí intoleranci, která vytváří ještě uzavřenější společnost a ještě fragmentárnější svět. Jestliže ale na druhou stranu svět přijme otevřený model, začne hodně odlišný krásný kruh: Otevřená společnost se obrátí ven a budou usilovat o začlenění do světa. Tato otevřenost znamená a vystavení se novým idejím povede k inovaci a pokroku. To přinese rostoucí nadbytek a klesající chudobu. To povede k rostoucí toleranci a ocenění diverzity, která podporuje otevřenější společnost a vysoce integrovaný svět.

Rízení : Nejdůležitější problémy nadcházejících desetiletí jsou svou povahou nadnárodní a proto i jejich řešení by mělo být na nadnárodní úrovni. Faktory, které řešení brání, se zdají být všude na světě podobné a jsou z velké části nezávislé na národnosti a kultuře. Nejdůležitější z těchto mohou být uspořádány následovně:

Institucionální: skutečnost, že nikdo není zodpovědný za přijetí opatření, nedostatek potřebné koordinace mezi odpovědnými ministerstvy a organizacemi, institucionální netečnost,

Finanční: nedostatek prostředků nebo skutečnost, že lidé, kteří by měli finance poskytnout, tak nechťejí učinit,

Nezájem o budoucnost: krátkodobým problémem je venována větší pozornost než tem, jež mají důsledky pro vzdálenou budoucnost,

Špatné plánování: chybí dlouhodobá perspektiva,

Osobní: nedostatečné rozhodovací schopnosti, odpovědné osoby nerozumejí složitým problémem, které mají řešit,

Strategické: chybejí jasné strategie a cíle, nedostatečná koordinace postupu všech zúčastněných,

Složitost: nedostatečné porozumění rozsahu problému, chybejí modely ukazující složitou provázanost událostí a postupu, nedostatečné pochopení důsledku přijatých kroků, stereotypní uvažování,

Politické: opatření jsou v rozporu s národními zájmy nebo byla navržena politickým odporcem, nedostatečné zapojení regionu, korporací a určitých skupin,

Informační: chybejí přesné, spolehlivé a dostatečné údaje a informace, nedostatečné informace o míře rizika, rozporuplné informace, nedostatek koordinovaného vyhledávání informací.

Uvedené výzvy *budoucnosti* signalizují, že pravděpodobnější než kontinuální vývoj bude vývoj diskontinuální. Pokud by probíhal vývoj kontinuálně, pak existuje relativní konsensus mezi prognostiky, že následující trendy jsou skoro jisté:

- Populace v rozvinutých zemích přestane růst a začne stárnout. Populace v rozvojovém světě bude dále prudce růst.
- Podíl populace se středním a vysokoškolským vzděláním též prudce poroste.
- Vcelku budou svět dále bohatnout, předpokládá se minimálně 3% růst, regionální rozdíly však zůstanou.
- Svět bude čím dál tím více propojenější ekonomicky i kulturně.
- Nastane obrovská expanze informací, jejich množství i přístupnosti; poroste podíl ekonomických produktů založených na informacích a vedení.
- Technologické inovace budou pokračovat stejným tempem nebo rychleji.
- Politická moc se stane více diverzifikovanou.
- Lidská povaha se výrazněji nezmění.

Další trendy, jako například vznik nových ohrožení bezpečnosti, jsou odlišné povahy v tom smyslu, že jsou převážně důsledkem událostí způsobených člověkem, dochází k nim v určitém časovém momentu, a patří tedy mezi velmi nejisté. Uvažují se tak možné diskontinuity vývoje - události, které jsou málo pravděpodobné, ale mohly by mít dalekosáhlé důsledky na celkový vývoj; tedy jakési *šoky*, které se obvykle nazývají *divoké karty*. Následuje přehled některých divokých karet uvedených ve světové prognostické literatuře pro nejbližší dekády:

- Masivní migrace z rozvojového světa do rozvinutých zemí.
- Neschopnost Evropy a Japonska vyrovnat se stárnutím populace.
- Epidemie nové smrtelné nemoci.
- Velká katastrofa životního prostředí.
- Roztají ledovce a hladiny oceánů výrazně stoupnou.
- Významné přerušení světových energetických dodávek.
- Vážné konflikty o vodu jako nedostatečný zdroj.
- Vedecký objev zásadního ekonomického významu.
- Velký krach finančních trhů.
- Kolaps na Blízkém Východě.
- Vytvoření aliance Číny, Indie a Ruska.
- Vytvoření mezinárodní teroristické aliance.
- Kolaps vztahu Evropy a USA.
- Kolaps OSN.

- Užití zbraní hromadného ničení.

I když není důvod na některou konkrétní z těchto divokých karet sázet, přesto je dosti pravděpodobné, že jedna či více z nich se v následujících dvaceti letech projeví.

2 STRATEGICKÉ TAHY ROZVOJE

2.0 Úvod ke strategickým tahům

Ceské republiky se dotýká rada problémů, které volají po koncepčním řešení: jen v předchozí studii CESES bylo identifikováno 77 prioritních problémů české společnosti (III. kapitola *Převodce*, str. 403-504) a 30 strategických koncepcí jejich řešení (IV. kapitola *Převodce*, str. 505-652). Jejich počet a odvetvový charakter však komplikuje vybrat z nich skutečné priority.

Proto je třeba hledat a **formulovat obecnější a komplexnější strategie**, které se v *Putování* nazývají *strategické tahy*.

Metodologicky je Strategický tah vymezen jako: „*potenciální strukturovaný proces společenských inovací a jejich důsledku, který významně přesahuje běžné fungování státu a společnosti. Jeho realizace předpokládá soustředění a koordinované uplatnění značných zdrojů. Je zásadně vymezen na vyšší úrovni obecnosti než tomu bylo u strategických koncepcí, formulovaných v Převodci krajinou priorit*“

Konkrétněji byly nároky na strategický tah specifikovány takto:

- Obsahuje netriviální skladebný prvek či nosnou ideu.
- Lze jej zdůvodnit zřejmými a dlouhodobými, přímými a/nebo zprostředkovanými pozitivními efekty na kvalitu a udržitelnost života v ČR.
- Pomer jeho potenciálních přínosů ke zlepšení kvality a udržitelnosti života a předpokládaných zdrojů na jeho realizaci musí být takový, aby ospravedlnil jeho volbu před jinými nabízejícími se inovacemi vyššího rádu.
- Představuje takový proud změn institucí, podmínek života a postoju a chování obyvatelstva, který přesahuje hranice kompetencí jednotlivých resortů a funkčních období jednotlivých vlád.
- V průběhu realizace bude indukovat pozitivní změny v dalších oblastech života společnosti (multiplikační efekt).
- Prvotním iniciátorem jeho koncipování mohou být politici, odborná nebo občanská veřejnost.
- Základním horizontem strategických tahů je rok 2020. Důsledky realizace ST však mohou sahát až do roku 2040.

Co však je a co není v české společnosti strategickým tahem? Především je zřejmé, že množina potenciálních strategických tahů je otevřená a jejich výběr a realizace musí být **participativní záležitostí**. V ideálním případě by výběr a vymezení strategických tahů mělo být podmíněno širokou veřejnou diskusí.

Předkládaná formulace strategických tahů má k tomuto ideálu daleko: z nedostatku času i omezených kapacit byla diskuse nad strategickými tahy redukována na pracovníky CESES a nejbližší spolupracovníky. Výsledkem těchto asi dvouměsíčních diskusí byla identifikace a obhájení těchto strategických tahů:

1. Kultivace vedení v klíčový faktor produkce.
2. Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky.
3. Aktivace územních společenstev.
4. Cesty rozvoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity

Po výběru strategických tahů byla vymezena osnova jejich zpracování takto:

- Základní vymezení strategického tahu (definice a podstata strategického tahu, jeho vztah ke kvalitě života a jeho udržitelnosti a ekonomickému rustu)..
- Zdůvodnění strategického tahu v širším (globálním) kontextu (důvody nezbytnosti realizace tohoto tahu).
- Teoretická východiska a vymezení hlavních termínů (vymezení hlavních termínů a jejich zasazení do širšího teoretického rámce).
- Analýza současného stavu dané problematiky v ČR (slabé a silné stránky ČR v dané problematice v přehledné a komprimované podobě).
- Realizace strategického tahu (návrh opatření rozčleněných do jednotlivých proudů opatření). V této souvislosti jde i o možnosti modernizace demokracie v ČR – v poloze obecného předpokladu realizace strategických tahů.

Přes všechna výše uvedená procesní omezení není konečný výběr strategických tahů arbitrární. Vychází z dlouhodobější práce a poznatku z předchozích etap práce CESES (konceptuální model vývoje české

společnosti a její modernizace v globálním kontextu, vývojové potenciály, formativní regulátory, prioritní problémy, strategické koncepce) a zohledňuje názor široké veřejnosti i expertu. Bylo by však neupřímné nepřiznat, že jsme naráželi také na kapacitní limity členu týmu a na to, že některá témata, o jejichž významu panovala všeobecná shoda, jsme nebyli schopni rozpracovat do podoby strategického tahu. Jinak recenzo: jsme přesvědčeni, že potřeba zvolených strategických tahů je dobře zdůvodnitelná a nesporná, avšak uvědomujeme si, že jejich výběr **není konečný**. Stejně tak se předmětem další diskuse musí stát i přesné **zacílení** strategických tahů a návrhy na jejich realizaci.

Otazníky zůstávají také nad vzájemnými vazbami, podmíněností a komplementaritou jednotlivých strategických tahů. Ačkoli byl původní záměr nabídnout různé možné a alternativní *milníky* české budoucnosti, je zřejmé, že strategické tahy se různým způsobem podminují. Mají do značné míry komplementární podobu – liší se tím, jakým způsobem provádí *rez* budoucností a jakou dimenzi sledují, avšak jejich směr je podobný. Nelze však vyloučit i potenciální konflikt – to v případě, že by v důsledku intenzivní realizace jednoho strategického tahu nezbývaly zdroje (nejen finanční, ale také lidské či organizační) na další. Složitost, komplexnost a vzájemná propojenost strategických tahů by si vyžádala soustředěné úsilí velké skupiny lidí. I během diskusí v rámci CESES se pořád se objevovaly další a další aspekty a vazby hodné rozpracování. Práce na strategických tazích, stejně tak jako jejich realizace, je tedy otevřeným a nikdy nekončícím procesem a následující texty je tedy třeba i takto chápat.

2.1 Kultivace vedení v klíčový faktor produkce

Hlavním zdrojem konkurenceschopnosti je dnes produkce komodit a služeb s vysokou přidanou hodnotou, obsahujících vysoké procento vedení (*know-how*). **Ekonomika České republiky, a potažmo celá společnost, se však doposud zakládá především na levné, avšak málo kvalifikované práci neperspektivním využívání neobnovitelných přírodních zdrojů.**

Strategický cíl, kterého potřebujeme dosáhnout, je často formulován jako *znalostní ekonomika* nebo *společnost vedení*. Lidská společnost je však již od svého počátku založena na vedení. Navíc jsou tyto termíny statické. Vzbuzují představu, že existuje ideální cílový stav, který lze bez zbytku naplnit – např. tím, že vybudujeme *znalostní společnost* jednou provždy.

Kultivace vedení v klíčový faktor produkce je oproti tomu dynamický koncept. Základem tohoto pojetí je postupná, nikdy nekončící kultivace pěti klíčových vedomostních procesů (produkce vedení, učení, rozšiřování vedení, aplikace vedení a managementu vedení) a legislativního, ekonomického, sociálního a kulturního rámce, ve kterém probíhají.

Základním kritériem kultivace vedení jako produktivního faktoru je zvyšování ekonomické konkurenceschopnosti při zvyšování kvality života, jeho trvalé udržitelnosti a sociální soudržnosti. Ačkoli základním cílem je ekonomický rozvoj, resp. **ekonomická konkurenceschopnost**, založená na vedení, strategický tah je - a musí být - také v souladu s trvale udržitelným rozvojem (tím, že se rust přesouvá do nemateriální spotřeby a služeb) a umožňuje **zvyšování kvality života** (větší možnost seberealizace a uplatnění vrozeného potenciálu).

Které vedení je však z hlediska rustu konkurenceschopnosti a kvality života nejdůležitější? Kterého se nám nejvíce nedostává? Vec je komplikovaná tím, že jednotlivé typy vedení se vedomostními procesy transformují v jiné a v praxi lze navíc ztěž oddělovat jednotlivé typy od sebe navzájem (např. tiché vedení od explicitního). Přesto však můžeme formulovat některé obecnější závěry:

Kultivaci vedení nelze omezit na jeden typ vedení. Vyžaduje se *boj* na několika frontách. K čemu jsou např. informační superdálnice, když neexistují lidé, kteří by uměli informace využít? A naopak: K čemu je rozvoj inteligence a tvorivosti, pokud mladí výzkumníci nemají přístup k moderním vědeckým poznatkům? K čemu jsou kvalifikovaní lidé, pokud organizace, ve kterých pracují, jim neumožňují dostatečně tuto kvalifikaci uplatnit, např. ve formě omezujících norem a postupu? A naopak: K čemu jsou skvělé postupy, pokud nejsou lidé, kteří by je aplikovali, anebo jim alespoň rozuměli?

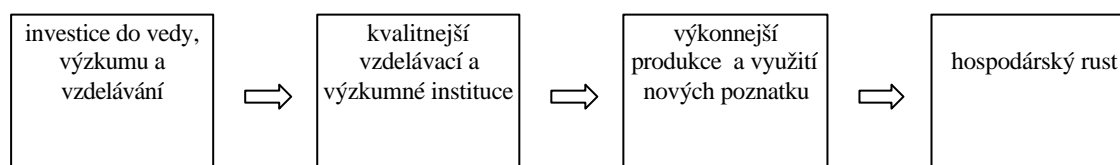
Pokud jde o jednotlivé typy vedení, ukazuje se, že **dochází k vyrovnání důležitosti oborů, ve kterých se vedení uplatňuje, a roste důležitost transdisciplinárního přístupu**. Zvýšený zájem o společenské a humanitní vědy, stejně jako zájem o emocionální inteligenci dokazují, že kvalitu života, ale i konkurenceschopnost nelze již spojovat výlučně s pokrokem přírodních a technických věd. Podobně lze pozorovat, že zdrojem inovací nejsou jen technologické, ale velmi výrazně také organizační a manažerské změny. Na straně druhé je třeba varovat před odklonem od vědeckého poznání a nezájmem o přírodní a technické vědy, protože ty jsou a budou základním zdrojem konkurenceschopnosti. Trendem je mezioborový pohled a řešení problému, který se neomezuje hranicemi tradičních disciplín – transdisciplinarita.

Klíčem k prosperitě se stávají inovace, tedy nové, aplikované a akční vedení. Vyspělé státy již považují za základní zdroj konkurenceschopnosti nikoli výzkum a vývoj samotný, ale inovační systém, tj. produkci vedení ve vazbe na jeho uplatnění, a to především v komerční sféře.

Na váze nabývá tiché, nekodifikované vedení, a to ve svých nejvyšších formách (porozumení, moudrost). Firmy velmi výrazně zvažují své investice podle dostupné pracovní síly a její kvalifikace. Doby taylorismu jsou již dávno pryč a zaškolení nových pracovníků v hi-tech odvětvích je časově náročné. Vzdělání lidí a v nich ztělesněné, neprenositelné tiché vedení, se stávají základem konkurenceschopnosti státu i podniku. V souvislosti s tím se také prohlubují procesy brain-drainu.

Drobné inovace ve velkém množství rozhodují o konkurenceschopnosti a kvalitě života více než špičkové teoretické poznatky. Jestliže dříve byl stupeň vývoje dané společnosti měřen tím, zda je její elita s to vyprodukovat a využít nejsložitější poznání (např. výroba atomové bomby), dnes mají klíčový význam permanentní inovace, které mohou nabývat menších rozměrů, avšak musí se vyskytovat ve větším množství. Drtivá většina lidí produkujících vedení jsou „*remeslníci v dobrém slova smyslu – lidé, kteří iniciativně a kreativně vykonávají svou profesi*“. To znamená, že produkce nových poznatků již nelze omezit na génie, nebo výrazně nadprůměrné jedince, ale že je potřeba, aby inovativní byli nejen profesionální vedci a výzkumníci, ale také manažeri, učitelé, ředitelé škol, veřejných institucí atd.

Tradiční modely kultivace vedení jako produkčního faktoru ztrácejí na účinnosti. Až donedávna se předpokládalo, že technologický vývoj je dosahován prostřednictvím lineárního řetězce, začínajícího u základního výzkumu, pokračujícího přímou cestou přes aplikovaný výzkum (obsahujícího vědecké poznatky v technologických aplikacích) až konečně po komerční využití. Za hnací motor byla považována věda a vzdělání a optimisticky se předpokládalo, že vytvořené vedení se o své uplatnění postará samo. Jediné, co tehdy vlády potřebovaly, byla dobrá vední politika. Schématicky bychom mohli zakreslit daný model takto:

Ukázalo se však, že více poznatků zdaleka neznamená také více inovací. Proto začaly vlády vypracovávat inovační politiky, které vycházely z politiky výzkumu a vývoje, ale podstatně je doplňovaly o transfer vedení a jeho využití. Do centra pozornosti se dostaly také soukromé podniky a zavádění inovací uvnitř firem. Postupně byla také opuštěna představa lineárního procesu využívání vedení a byla nahrazena modelem sítí a kanálů mezi mnoha aktéry, ve kterých dochází k cirkulaci, transferu a difúzi myšlenek, informací a vedení nejruznejšího druhu. Tento systém byl pak zasazen do vhodně zvoleného politického, sociálního a kulturního rámce.

Současným rámcem vymezujícím pole produktivního aspektu vedení je tzv. *znalostní ekonomika*. Podle Institutu Světové banky (The World Bank Institute) existují čtyři základní podmínky plné participace na znalostní ekonomice:

- Právní a ekonomické prostředí, které umožňuje volný pohyb vedení, investic do ICT a podporuje podnikání;
- Vzdělaná populace schopná vytvářet, sdílet a užívat vedení;
- Dynamická informační infrastruktura (od rádia po Internet) umožňující efektivní komunikaci, zpracování a rozšiřování informací;
- Síť výzkumných center, univerzit, *think tanků*, soukromých podniků a neziskových organizací k napojení se na vzrůstající množství globálního vedení, k jeho přizpůsobení lokálním podmínkám a vytváření nového vedení.

Existují však také další podmínky nezbytné pro vznik nových myšlenek, jejich šíření a praktické využití. Jde o:

Samostatnost (originálnost) vmyšlení. Bez vlastní myšlenky nemůže být vlastní výtvar: „*pokud se návyk nepřemýšlet dlouho praktikuje, později se jen velmi těžko odstraní*“.

Otevřenost vůči různosti. Přílišná homogenita je bariérou inovací a znemožňuje adaptaci na prostředí. Inovační firmy tak často vytvářejí dočasné pracovní týmy, menší projektové týmy a najímají odborníky z venku tak, aby zvýšily vystavení se novým myšlenkám a zvýšila se různorodost perspektiv.

Otevřenost vůči novému. Snaha zavádět inovace musí vždy bojovat s jistým přirozeným konservatismem lidí i institucí (která je koneckoncu do jisté míry funkční). Dokonce i soukromé firmy se nerady rozcházejí s tradicí, a to zvláště pokud je to tradice úspěšná a dlouhotrvající. Je třeba najít odvahu rušit i to, co bylo v minulosti velmi úspěšné.

Orientace na budoucnost, a to z několika důvodů. Za prvé: investice do vedení mají vysokou, ale dlouhodobou návratnost. Je potřeba odolat pokušení bezprostředního uspokojení nebo úspěchu. Investice do vzdělání a výzkumu a vývoje se mohou projevit třeba až za deset a více let - dávno potom, co vyprší funkční období politiky, ale také představiteli vrcholného managementu soukromého podniku. Za druhé: v protikladu k tradiční představě, že tvorivé pociny jsou výsledkem náhlého vnutnutí geniálních mozku, je pro produkci nových užitečných poznatků potřeba především vytrvalost a dlouhodobá píle.

Snaha vyniknout nad ostatní a vnitřní motivace k úspěchu. Někdy je ve společnosti pokrytecky považována pouze touha po poznání za jediný legitimní důvod investic do ucení nebo tvorby vedení. Pro zdravé vědomostní procesy jsou však důležité i jiné motivy, které jsou občas odsuzovány: Snaha něco dokázat, být lepší, úspěšnější (ale také bohatší) a prosadit se. dostává často dehonestující přívlastky *ambiciózní, příliš ctižádostivý* atd. S tím souvisí i **postoj k podnikavosti a úspěchu.** V postkomunistických státech byla podezřívavost k úspěchu v podnikání zvýšena neospravedlněnými finančními zisky.

Pozitivní postoj k vede, výzkumu a technologiím. Všechny vyspělé země si prošly a částečně stále prochází obdobím nezájmu mladých lidí o vedu, především o technické obory. Vedecká práce není mezi špičkovými prestižními profesemi a mladí lidé s výjimečnými talenty použitelnými ve výzkumu a vývoji často volí lépe ocenované pozice v profesích z hlediska kultivace vedení nikoli tak důležitých. Obecně však Evropané (resp. občané EU) zastávají k vede pozitivní stanovisko a jsou pro její podporu, a to nejen tehdy, pokud přispívá k vývoji nových technologií, ale i když „*pouze pomáhá k rozvoji vedení*“.

Sociální kapitál. Duvera, základní složka sociálního kapitálu, je mazivem ekonomického systému: snižuje jeho tření – transakční náklady. Nedostatek duvery se prodraží – vede k bujení administrativy a plýtvání energie na téma *jak ohlídat*. Chybí pak vůle pro přemýšlení *jak otvírat a rozvíjet*.

K takto vytýčeným požadavkům má situace v ČR daleko. To se odráží v indikátorech její konkurenceschopnosti. Podle zprávy *Global Competitiveness Report 2001-2002* pro rok 2001 je Česká republika v rustovém indexu GCI na 37. místě ze 75 zemí (pro srovnání za rok 2000 to bylo 32. místo). V současném indexu CCI je Česká republika na 35. místě (rok 2000 34. místo). Od roku 1998 respektive 1999 zaznamenal vývoj v ČR posun z 35. místa na 37. místo v rustovém indexu a z 41. místa na 35. místo v současném indexu.

Cím je způsobena tato nepřilíš lichotivá situace? Z jednotlivých složek rustového indexu je ČR poměrně vyspělá v technologickém indexu (20. místo), horší v indexu makroekonomického prostředí (49. místo) a propadá se v indexu veřejných institucí (53. místo). Co se týká struktury současného indexu je ČR na 41. místě v indexu firemních operací a strategií a na 33. místě v kvalitě národního podnikatelského prostředí.

Jaké jsou hlavní bariéry kultivace vedení v ČR? Jde o:

- Ekonomické a právní prostředí (nízká vymahatelnost práva, nedostatečná ochrana duševního vlastnictví, nedostatečná podpora malým a středním podnikům, pomalá restrukturalizace národního hospodářství)
- Vzdělávání (České školství stále vykazuje znaky industriální éry – masovou a krátkodobou přípravu laciné pracovní síly, česká populace je sice vzdělaná, ale toto vzdělání neodpovídá požadavkům doby, je vzdělávací systém, který přispívá k odtržení *akademického a praktického pohledu na svět*)
- Inovací infrastruktura (stav knihoven)
- Inovací systém (finanční podpory výzkumu, snaha podporovat neorientovaný základní výzkum na úkor výzkumu aplikovaného a orientovaného, nízký počet výsledku aplikovaného výzkumu – vynálezu, nízký tlak na návratnost vložených prostředků, transfer technologií a využití poznatku).

Eliminovat tyto a další bariéry lze jen takovým uchopením komplexní strategie kultivace vedení, které se členění podle klíčových vědomostních procesů a které jde napříč resorty. Jako **hlavní proudy** kultivace vedení lze v této souvislosti formulovat:

1. **Celoživotní ucení.** Smyslem tohoto proudu je vznik společnosti, v níž lidé mají možnost ucit se, chtějí se ucit a umějí se ucit v průběhu celého svého života. K tomu je potřeba: **zmenit pohled na vzdělávací instituce** (stávají se motorem hospodářského rustu), **radikálně navýšit prostředky vynaložené na ucení** (zvýšení množství veřejných, ale zejména neveřejných výdajů na vzdělání na úroveň vyspělých zemí), **zvýšit nabídku relevantních vzdělávacích příležitostí** (nabídka nižších stupňů terciárního vzdělání, tři cykly vzdělávacích programů vysokých škol, zvýšení

prostupnosti mezi různými typy terciárních institucí), **zajistit rovné vzdělávací příležitosti pro všechny děti a studenty, prohloubit zájem o učení a motivace k dalšímu vzdělávání, naučit studenty učit se, systematicky hodnotit výsledky na národní i regionální úrovni, změnit přípravu pedagogických pracovníků před i během služby,**

2. **Produkce vedení.** Pro úspěšnou kultivaci vedení je charakteristické vysoká míra diverzifikovaných prostředků vynakládaných na produkci nového vedení, *zesítování* různorodých typu aktérů vytvářejících vedení a velký důraz na užitečnost produkovaných poznatků. K tomu je potřeba: **změnit pohled na produkci vedení** (odstranit izolaci světa vědy od společenského prostředí), **klást důraz na kvalitu a výsledky, najít rovnováhu mezi zastoupením různých aktérů a různými typem vedení, zvýšit a diverzifikovat prostředky investované do produkce vedení, podporovat odvážné a náročné projekty, propojovat aktéry produkující vedení a zajistit flexibilní vznik výzkumných týmů,**
3. **Aplikace vedení.** Završením inovacího procesu je realizace, aplikace a zhodnocení vedení. Právě v této oblasti nejvíce zaostáváme za vyspělými evropskými státy, které samy pokulhávají za USA. K tomu je třeba zejména zvýšit: **podporu vzniku a rozvoje inovativních malých a středních podniků prostřednictvím inovativních investic** (rizikový kapitál), **podporu přejímání výsledků VaV dosažených na akademických pracovištích a vysokých školách soukromými podniky** (společná výzkumne – vývojová pracoviště), **podporu vnitřní inovací cesty tj. posílení výzkumu a vývoje prováděného podniky, stimulaci pracovníků ke komerční realizaci výsledku,**
4. **Difúze vedení.** Vedení a informace mají minimální efekt, pokud nejsou rozšiřovány mimo okruh svého vzniku. Proto je třeba kultivovat cesty, kterými se vedení - ve všech svých formách - může rychle, spolehlivě a bezpečně šířit a podporovat ochotu a schopnost subjektu vedení interagovat a komunikovat mezi sebou, a tímto způsobem sdílet a vymenovat si vedení. Měli bychom tedy usilovat především o: **další rozvoj informační infrastruktury** (snižování ceny přístupu k internetu, informační gramotnost a elektronický obchod, rozvoj knihovnictví), **rozvinutí komunikace mezi různorodými aktéry** (difúze tichého vedení), **prohloubení zapojování do mezinárodních struktur, většímu využívání poznatků ze zahraničí,**
5. **Management vedení.** Management vedení je ústředním vedomostním procesem, který nastavuje pravidla a podmínky pro další vedomostní procesy. Místo přímé podpory a kontroly se začíná rodit nový a mnohem obtížnější úkol: vytvořit takové prostředí, kde je nejrozumnější individuální volbou učit se, investovat do svých schopností, být tvorivý a snažit se využít dostupného vedení k tvorbě svého i společenského bohatství. Zde je za prvé třeba pracovat na **změně myšlení všech segmentů naší společnosti** – od politiků, přes vedce a učitele až po nejširší veřejnost. Dále je třeba vytvořit tyto podmínky : **zajistit spravedlivé konkurenční prostředí,** pěstovat pro vedení **příznivé makroekonomické podmínky,** zvýšit **vynutitelnost práva** (zejména ve sféře ochrany duševního vlastnictví).

Pokud jde o praktické nastartování daného strategického tahu **prvním krokem musí být snaha o překonání tradičního, stereotypního a hlavně zjednodušeného modelu kultivace vedení ve vztahu k produkci.** Za druhé je třeba hledat ty aktéry, kteří mají na realizaci strategického tahu skutečný zájem: **budovat a propojovat ostrůvky pozitivní deviace.** Teprve ve chvíli, kdy bude existovat dosti silné společenské zázemí pro komplexní pojetí kultivace vedení a kdy bude existovat dostatečné množství progresivních aktérů, lze nastartovat skutečnou **implementaci většiny výše zmíněných opatření.**

2.2 Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky

Nosnou ideou tohoto strategického tahu je koncepční obsahově organizační návrh komplexního řešení faktických i potenciálních vnějších bezpečnostních ohrožení a vnitřních krizových situací nejrozumnějšího charakteru, typu a intenzity, který se v průběhu řešení, ideově i vecně přípravy a realizace může stát jako nový přístup k problematice zajištění bezpečnosti významnou společenskou inovací vedoucí ve svém komplexu k synergickému efektu: **k aktivnímu občanskému a profesionálnímu pojetí bezpečnosti České republiky,** k vlastnímu zvýšení vnější a vnitřní bezpečnosti země, k rozpočtovým úsporám na celý systém a jeho součásti a ke zvýšení podílu občanů buď přímo nebo zvláště prostřednictvím organizací bezpečnostní komunity na tvorbě, přípravě a realizaci bezpečnostní politiky, a to v souladu s bezprostředním civilním řízením a kontrolou tohoto systému.

Systém komplexního řízení bezpečnosti přispěje k efektivnějšímu zajištění vnější a vnitřní bezpečnosti ČR. Právě tato skutečnost je základním předpokladem kvality života a jeho udržitelnosti, což se bezprostředně

dlouhodobě promítá do všech hlavních sociálních potenciálu společnosti a upevňuje postavení České republiky v Evropě a ve světě a v mezinárodních organizacích a institucích, jejichž je členem.

Cílem strategického tahu Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky je **optimalizovat výkon bezpečnostního systému CR jako systému orgánu zákonodárné, výkonné a soudní moci, ozbrojených sil, ozbrojených bezpečnostních, záchranných, havarijních aj. sboru a služeb, právnických a fyzických osob a jejich vazeb** při přípravě a realizaci činností zabezpečujících koordinovaný postup zajišťování bezpečnosti CR v průběhu nejruznějších typů vnějších bezpečnostních ohrožení a vnitřních krizových situací.

Narušení bezpečnosti CR může být spojeno zvláště se vznikem nejruznějších druhů krizových situací, které lze rozdělit do čtyř základních skupin spojených:

- s vnějším napadením CR, s plněním mezinárodních nebo spojeneckých závazků CR v zahraničí nebo zapojením ozbrojených sil CR do mezinárodních mírových operací při narušení mezinárodní bezpečnosti, kde koordinacním orgánem je Ministerstvo obrany a výkonnou složkou především Armáda České republiky /ACR/
- s narušením vnitřní bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku, kde koordinacním orgánem je Ministerstvo vnitra a výkonnými složkami jsou především Policie České republiky /PCR/ a ostatní ozbrojené bezpečnostní sbory,
- s ohrožením života, zdraví, majetku nebo životního prostředí při živelných pohromách, haváriích nebo nejruznějších formách násilných činností, kde koordinacním orgánem je opět Ministerstvo vnitra, ale výkonnými složkami jsou součástí Integrovaného záchranného systému – Hasičský záchranný sbor /HZS/, ostatní záchranné sbory, havarijní, záchranné aj. služby a zařízení,
- s ohrožením funkčnosti ekonomického systému státu, kde **koordinací orgán není dosud** stanoven.

Bezpečnostní politiku proto tvoří pět základních komponentů či součástí:

1. zahraniční politika v oblasti bezpečnosti státu,
2. obranná a vojenská politika státu,
3. politika vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku,
4. politika zajišťující ekonomickou bezpečnost státu,
5. ochrana obyvatelstva, jeho majetku a životního prostředí před následky živelných pohrom a havárií.

Bezpečnostní politika je souhrnem těchto komponent, není ale jejich pouhým aritmetickým součtem, má komplexní kvalitu věcnou a systémovou. Bezpečnostní politika státu má svůj systém zajištění, především ekonomický a finanční, dále svou logistiku a svou legislativu.

Takto chápáná bezpečnostní politika musí samozřejmě reagovat na aktuální podobu bezpečnostních hrozeb, v níž se odráží konfliktivita současného stále více se globalizujícího světa a zhoršující se ekologické situace. Charakteristickým rysem nových bezpečnostních hrozeb je dynamika jejich vzniku a působení, prolínání a propojenosti. Tento faktor bezprostředně ovlivňuje vnější a vnitřní bezpečnosti státu a regionu. Všudyprítomná a destruktivní povaha nových bezpečnostních hrozeb je ve svých účincích univerzální. Univerzální proto musí být i reakce na tyto hrozby. Stát, relevantní orgány státu a občané, podílející se na zajišťování bezpečnosti země, jak prokázaly zkušenosti posledních let /jednání Mezinárodního menového fondu a Svetové banky, záplavy, účast na zahraničních misích ad./, nejsou dosud na novou situaci komplexněji připraveny.

Také změněný charakter vedení soudobých válek a ozbrojených konfliktů signalizuje potřebu dále již neresit přestavby, transformace, reformy a jiné racionalizace jen v rámci jednotlivých subsystémů (naše ozbrojené síly, ozbrojené bezpečnostní sbory, zpravodajské služby, záchranné sbory, havarijní služby a další prvky integrovaného záchranného systému, soukromé bezpečnostní služby, veřejná správa a samospráva, participace a připravenosti občanů), ale jako systém komplexního řízení bezpečnosti republiky.

Pokud jde o realizaci tohoto strategického tahu, je nutno vycházet z existující situace, zachovat v systému komplexního řízení bezpečnosti osvědčené prvky a zahrnout prvky nové. Se splýváním a překrýváním krizových situací je totiž spojeno i překrývání tradičních kompetencí jejich řešení. Tradiční koncepce bezpečnosti, kdy vnější bezpečnost má na starosti Ministerstvo obrany a vnitřní bezpečnost včetně ochrany obyvatelstva Ministerstvo vnitra, přetvárá ovšem platit. Dříve obtížně překročitelná hranice mezi kompetencemi ministerstev obrany a vnitra se mění a je flexibilnější. Tato ministerstva spolu úzce spolupracují jak při přípravě tak při řešení krizových situací bez ohledu na tradiční dělení na vnější a vnitřní ohrožení. Nejmarkantnější to je u ACR, u které se pocítá zejména při zvládnutí tzv. nevojenských krizových

situací s širším použitím, než se dosud připouštělo. Vzhledem k tomu sílí hlasy po určité formě integrace celého bezpečnostního systému nebo jejich řídicích struktur.

Za první praktický příklad nutnosti překročit bariéry resortních kompetencí lze považovat ustavení Integrovaného záchranného systému. **Je třeba zduraznit, že IZS ani tehdy, ani dnes nelze považovat za integraci řídicích struktur, nebo dokonce za integrovaný bezpečnostní systém.**

Za integraci řídicích struktur však lze považovat vytvoření bezpečnostních rad a krizových štábů na úrovni kraje a obcí. V nich jsou do jednoho pracovního orgánu soustředěni zástupci územně příslušných správních úřadů a prvků Armády České republiky (ACR), Policie České republiky (PCR), Hasičského záchranného sboru (HZS) a dalších územně příslušných součástí bezpečnostního systému. Svým způsobem se jedná o kolektivní prvky řízení, které umožňují vzájemně koordinovat aktivity územního správního úřadu, ACR, PCR, HZS a dalších v rámci příslušného územně samosprávného celku. Tím není narušena rozhodující role centra, které si uchovává právo provádět zejména manévry těmito silami a prostředky mezi jednotlivými územně samosprávnými celky.

Řídicí struktury na úrovni státu byly vždy integrovány vládou, což je kolektivní orgán disponující potřebnými pravomocemi pro řízení bezpečnosti státu. Ačkoli se jedná o kolektivní rozhodovací orgán, dosavadní poznatky částečně rozptýlily objevující se pochybnosti o dostatečné akceschopnosti přijímat za krizových situací potřebná rozhodnutí a úvahy o vhodnosti soustředit exekutivní pravomoci vlády do rukou jedné osoby.

Pracovním orgánem vlády pro záležitosti bezpečnosti je Bezpečnostní rada státu (BRS) tvořená ministry klíčových resortů v čele s předsedou vlády. BRS sice ze zákona nemá prakticky žádné výkonné pravomoci, ale tento nedostatek částečně odstranila již sama vláda, která BRS zmocnila v zajišťování bezpečnosti stanovovat úkoly všem členům vlády. O dalším rozšíření pravomocí BRS se uvažuje vsouvislosti s legislativním rozpracováním probíhající reformy ozbrojených sil.

Pracovním orgánem vlády pro řešení krizových situací je Ústřední krizový štáb. Je tvořen náměstkem ministru nebo předsedou klíčových ústředních správních úřadů, náčelníkem GŠ ACR, policejním prezidentem, generálním ředitelem HZS a vedoucími představiteli dalších výkonných složek bezpečnostního systému ČR. Určitou komplikací je dvojí předsednictví, v jeho čele je v případě krizových situací spojených s vnějším napadením ČR nebo plněním jejích mezinárodních či spojeneckých závazků ČR v zahraničí ministr obrany a v případě ostatních, nevojenských krizových situací, ministr vnitra.

Všechny tyto praktické zkušenosti z integrace řídicích struktur se ukazují tváří v tvář novým hrozbám jako nedostatečné. Proto by mělo být přijato strategické rozhodnutí, které by umožnilo zahájit realizaci strategie ustavení komplexního systému řízení bezpečnosti České republiky. Postup může být následující:

1. Vytvořit dočasný, ale kompetentní organizační prvek, který by dokončil již zahájený první krok - proces strategického plánování ustavením systému komplexního řízení bezpečnosti. Strategického plánování by mělo zahrnovat:
 - a. výzkum a analýzu relevantního vnitřního a vnějšího prostředí stávajícího a budoucího systému a jeho zdroje,
 - b. strategický plán Systém komplexního řízení bezpečnosti ČR.
2. Druhým zásadním krokem strategického tahu by měla být implementace výstavby a přípravy systému komplexního řízení bezpečnosti ČR.

Implementace a výstavba systému komplexního řízení bezpečnosti ČR by musely být projednány v ústředních správních úřadech, jež mají v gesci predmetnou problematiku s tím, že koordinací roli by při projednávání měl Úřad vlády ČR (odbor obrany a bezpečnosti). Výše uvedené složky by odpovídaly za vecné návrhy změn zákona o ustavení komplexního systému řízení bezpečnosti ČR. Optimální by bylo, kdyby celý proces řídil a zastrešoval **vládní zmocněnec pro budování systému komplexního řízení bezpečnosti ČR.**

Rozhodnutí o ustavení funkce vládního zmocněnce, který by měl k dispozici relativně malý tým spolupracovníků – expertů, vyplývá ze skutečnosti, že pouze tak se podaří splnit sledovaný cíl. Pokud by se variantně uvažovalo o možnosti, že by tuto funkci mohla plnit jedna ze stávajících složek bezpečnostního systému (např. Ministerstvo vnitra či Ministerstvo obrany), existuje nebezpečí, že by souběžné plnění koncepčních a operativních úkolů, preference vlastní instituce v navrhovaném modelu apod. postup ustavení komplexního systému řízení bezpečnosti spíše ztěžovalo nebo deformovalo. Pozitivní zkušenosti Ministerstva obrany ze zřízení funkce vládního zmocněnce pro přípravu reformy ozbrojených sil a jeho týmu (Centrum pro reformu ozbrojených sil) svedčí pro navrhovanou variantu.

Připravovaná reforma ozbrojených sil, koordinace zpravodajských služeb, racionalizace řízení ozbrojených bezpečnostních sborů a integrovaného záchranného systému, postavení soukromých bezpečnostních služeb, veřejné správy a samosprávy ad. by se již řešily v rámci systému komplexního řízení včetně příslušných legislativních úprav, které by zároveň sjednotily či specifikovaly postavení příslušníků těchto složek.

Řešení problému by se mělo zpevně promítnout do reformy ozbrojených sil a ovlivnit novelizaci či novou tvorbu doktrinárních dokumentů (Bezpečnostní strategie, Vojenská strategie ad.). Vzhledem k současným a budoucím spojeneckým závazkům bude nutné sladit tvorbu a realizaci systému komplexního řízení bezpečnosti České republiky se současnými a připravovanými bezpečnostními koncepcemi NATO a EU (Evropská bezpečnostní a obranná politika).

2.3 Aktivace územních společenstev

Územní společenstva charakterizují tři nedelitelné vlastnosti: jde o **struktury vedome žité, objektivně determinované a samosprávné**. V podmínkách ČR této charakteristice nejlépe odpovídají obce, méně kraje.

Ústředním pojmem chování každého územního společenstva je jeho vlastní **benefit** – v podobě mnohorozměrné, komplexní cílové funkce, kterou se naplňují představy jednotlivého konkrétního územního společenstva o (dosažitelné) **kvalitě života**. Obsahem pojmu benefit jsou z tohoto hlediska především pohoda pobytu, tvorba ekonomického podmiček pro individuální seberealizaci a tvorba podmiček pro participaci na řízení a správě. Benefit přitom nemá jen rozměr materiální (který relativně dominuje v případě komunit krajských), ale snad ještě větší roli v něm hraje (zejména v případě obcí) kvalita mezilidských vztahů, pocit bezpečí a stability, vedomí příslušnosti do komunity, kterou znám a která mě akceptuje... Aktivizovat územní společenstva znamená tedy dát společenstevskému úsilí o růst kvality života a jeho udržitelnosti nejen komplexní obsah, ale zejména **lidský rozměr a obsah**.

Prvním smyslem daného strategického tahu je smysl *procesní*: podpora vytvoření co nejsvobodnějšího prostoru pro veřejnou formulaci a naplňování mnohorozměrné cílové funkce územního společenstva samotnými lokálními aktéry, resp. odstranování formálních i věcných překážek, které brzdí v komunitě dialog tímto zamerením. Jinými slovy jde zde o to podpořit schopnost (potenciál schopnosti) územní komunity vyvinout svou **vlastní, komplexní a přitom relativně autonomní strategii rozvoje**.

Procesní aktivizace územních společenstev přináší prospěch jednak lokální, jednak obecný – přičemž druhý je podmíněn prvním.

Na lokální úrovni jde v první řadě o zlepšování mezilidských vztahů na základě překonávání vzájemného odcizení. S tím souvisí vytváření atmosféry **vzájemné důvěry**, která sama přispívá jak k pocitu bezpečí, což samo o sobě aktivuje (osvobozuje) tvůrčí potenciál dané komunity, tak ke snižování *transakčních nákladů* při realizaci zájmu společného zájmu. Aktivizace územního společenstva tedy jemu samému přináší prospěch tím, že omezuje stinné stránky působení jak jeho neformálních struktur (uzavřenost, sebestřednost, preference parciálních zájmů *místních elit* atd.), tak struktur formálních (nepružnost, odcizenost atd.) a podporuje působení světlých stránek obou.

Výsledkem je nejen růst *životní pohody* členu komunity, ale – v praktické rovině – i daleko efektivnější využívání lokalizovaných ekonomických zdrojů rozvoje.

V místech úspěšně se prosazující pocit, že **spolupracovat se vyplácí** se samozřejmě (i když nikoli rychle a automaticky) nemůže neodrazit ve zlepšování atmosféry komunikace i na nadlokální úrovni – cestou zlepšování politické kultury, debyrokratizace správy, rozvoje občanských iniciativ.

V tom také spočívá vazba daného strategického tahu na kvalitu života : **zabránit** (s využitím přirozených vazeb, které existují v rámci územních společenstev) **erozi společenstevské soudržnosti**, která ohrožuje českou (ostatně jako každou moderní) společnost.

V daném strategickém tahu jde v tomto smyslu o tyto základní *procesní* cíle:

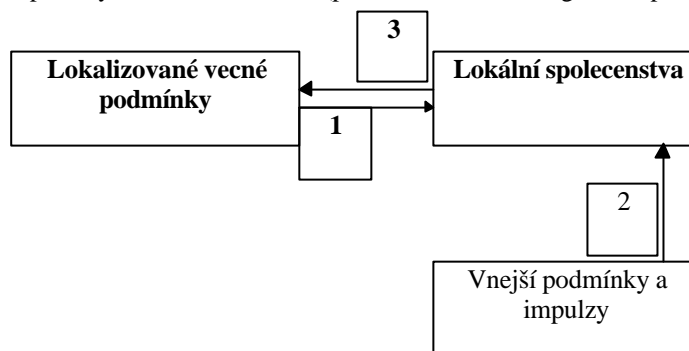
- Zachování lokálních specifik ve způsobu života
- Zvýšení funkčnosti neformálních lokálních společenstevských sítí
- Růst akceschopnosti lokálních samosprávných institucí
- Zajištění rovnosti rozvojových šancí jednotlivých komunit (v dostupnosti veřejných statků a v osobnostním rozvoji vlastních členu)
- Zvýšení ekonomické zodpovědnosti komunit (motivace k racionálnímu využívání lokálních materiálních podmiček).

Nejprůběžnější, nikoli však jistou a automaticky působící cestou k tomuto cíli je v podmínkách ČR aktivní ovlivňování územních potenciálů, které determinují strukturu a chování obcí a kraje, a to prostřednictvím cílených politik :

- Zlepšování územní struktury.
- Formování rozvoje sídel a měst.
- Transformace venkovských oblastí.
- Rozvoj dopravy a spoju.
- Ochrana životního prostředí a správa přírodního a kulturního dědictví.

Zlepšování (modernizace) územně – technických podmínek územních společenstev však musí být provázeno zvyšováním **plánovací autonomie územních společenstev**.

Územní společenstva mají svou objektivní a subjektivní složku. Pod objektivní složkou (viz následující schéma) se rozumí fixní aktiva v podobě technické, dopravní, bytové a sociální infrastruktury a základní výrobní fondy s relativně dlouhodobým reprodukčním cyklem a tím i dlouhodobou lokální fixací (objektivní faktory – přinejmenším v rámci času reprodukčního cyklu). Pod subjektivní složkou se rozumí sociální struktury a aktivity a sociálně – psychologické reflexe ztako definovaných, lokalizovaných podmínek vyrůstající a zpětně tyto podmínky ovlivňující – zejména prostřednictvím explicitně formulovanými či implicitně fungujícími procesy řízení a koordinace (prostřednictvím strategického plánování).

Daný strategický tah tedy v principu pracuje s třemi druhy vazeb:

1. Vazba mezi lokalizovanými vecnými podmínkami rozvoje a územními společenstvy (jak stávající podmínky a jejich předvídatelný *samovývoj* ovlivňují strukturu a chování územních společenstev)
2. Vazba mezi územními společenstvy a jejich vnějším okolím, znehož čerpá duchovní impulzy, vzory chování a materiální zdroje existence a které rovněž ovlivňují strukturu a chování územních společenstev
3. Vazba (zpětná) mezi územními společenstvy a lokalizovanými podmínkami rozvoje (jak – obsahově i procesně - územní společenstva zpětně ovlivňují své místní podmínky).

V souladu s touto strukturou strategického tahu lze v jeho rámci vymezit tyto obecné faktory:

Vazba c. 1 = územní potenciály

Vazba c. 2 = globální impulzy

Vazba c. 3 = formativní regulátory

Územní potenciály je třeba chápat jako průřezový jev, který na sebe váže více než problematiku jediného resortu. Vsouladu s identifikací vazeb strategického tahu lze za základní pilíře považovat tyto vecné oblasti:

- Technická infrastruktura
- Bydlení
- Sociální infrastruktura
- Národní hospodářství
- Životní prostředí
- Národní kulturní dědictví
- Bezpečnost

Podstatné je, že tyto vecné pilíře v daném case determinují chování územních společenstev vždy:

- Jako lokální charakteristiky (tedy v konkrétní vecné strukture konkrétního místa)
- Ve vzájemné provázanosti – jako územní systém

Je třeba priznat, že právě územní potenciály jsou tím faktorem, který je v rámci daného strategického tahu nejsnáze analyzovatelným, a který je také nejsnáze ovlivnitelný.

Jak již bylo výše konstatováno dynamiku danému strategickému tahu dodává konfrontace českých územních společenství s technologickými a společenskými výzvami moderní doby.

Tyto výzvy si nepochybně zaslouží trvale velkou pozornost, už proto, že v dané chvíli lze kalkulovat vždy pouze stemi fenomény, které jsou známy, resp. jsou v takovém stádiu zrodu, že jejich vliv na územní komunity je alespon odhadnutelný. Tento problém se v první rade týká dopadu dynamického pokroku ve vede, technice a technologiích. Pro chování územních společenstev přinášejí – jak ucí zkušenost – ovšem i nejrevolucnější technologické zmeny své dopady až s větším ci menším zpožděním : až jsou lokální aktéri schopni je pochopit a cinne aplikovat pri prosazování svých zájmu.

Územní společenství, tím že stojí na pomezí neformální síte a formální organizace, vnímá obecne pusobící regulátory společenského a ekonomického jednání, tedy trh, stát a občanskou společnost jako **vnější sílu**, která před ne staví *vnější úkoly*, jimž se struktura komunity musí prizpusobovat. Z povahy techto obecných formativních regulátoru vyplývá, že prizpusobovat se musí především formální struktury : podniky využívat lokalizované podmínky tak, aby maximalizovaly okamžitý ekonomický efekt, obecní správa tak aby dostála státem na ni delegovaným úkolum, občanské iniciativy tak, že „*lokální jednání podrobují globálnímu myšlení*“. Toto prizpusobování se formálních struktur obecne fungujícím regulátorum může vést k desintegraci místní komunity, resp. k jejímu zániku.

Soudržnost komunity tedy závisí na tom, do jaké míry se podarí aktivizovat neformální struktury a impulsy. Ne proti obecne pusobícím regulátorum, ale pro harmonizaci jejich dusledku! **Neformální struktury tedy jsou vlastním lokálním formativním regulátorem.** Konkrétně jde o takové jevy jako je spontánní solidarita clenu komunity (případne pretavená do symbolické roviny – lokálního patriotismu), schopnost vzájemné komunikace a dialogu, schopnost budovat neformální i formální síte kpoznávání i prosazování svých společných zájmu.

Všechny tyto *neformální regulátory* chování místních komunit se slévají do ochoty, umení a vule územní komunity v dialogu strategicky plánovat svou společnou budoucnost.

Na lokální úrovni se tak rozhodujícím formativním regulátorem stává taktická i strategická kooperace. Ta predstavuje *lakmusový papírek* míry aktivizace územních společenstev. Je tedy jak klíčovým predpokladem, tak výsledkem realizace daného strategického tahu.

2.4 Cesty rozvoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity

Cesta ksociální soudržnosti prostřednictvím plurality je největší výzvou, před kterou naše společnost v nejbližších desetiletích stojí.

Nové tvorené výzvy jsou také novými šancemi. Šancemi k rozvoji, ale i k likvidaci. Práve na tom, jak dalece se podarí, aby byla sociální soudržnost společnosti založena na základech, které umožní využít pluralitních výzev (tedy především tvorivosti a spoluodpovednosti vycházející z nekonečné inspirace rozdílných a vzájemne se respektujících a podnecujících impulsu) záleží, zda využití nových šancí povede k rustu kvality života, ekonomickému rozvoji a rozvoji podmínek pro trvale udržitelný život, zda budou tyto nové šance využity k rozvoji ci zániku.

Pokud nedochází k rozvoji sociální soudržnosti a identit smerem k rustu kvality a udržitelnosti života, jde o trendy, které vrhají společnost, pospolitost, instituce, skupiny i jedince mimo dosažitelnost výzev současného typu kultury a ústí v zaostalost, konflikty a sociální vyloučení. Snaha o nalezení trendu vývoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity v naší zemi, pochopení techto trendu ve vztahu k novým výzvám plurality a hledání možností pro snahy o sblížení obou - tedy trendu vývoje a výzev plurality - je obsahem tohoto strategického tahu.

Nové výzvy pro sociální soudržnost a pojetí národní a občanské identity pricházejí do situace, kdy se naše společnost ubírá převážně cestami dlouhodobě spojenými s trendy, které temto výzvám nejdou vstríc. Pro koncipování daného strategického tahu je potreba zmenit obecné pojetí rozvoje sociální soudržnosti, národní a občanské identity. V dosavadních trendech totiž nejde nalézt zdroje, které by samy o sobe mely podobu motoru zrychlujícího a zkvalitnujícího rozvoj naší společnosti.

Cílem tohoto strategického tahu proto je nalézt možnosti rovnovážné kombinace :

- snižování negativních dopadu dosavadních trendu vývoje sociální soudržnosti a identity tak, aby se z nich nestaly zábrany rozvoje,

- posilování objevujících se pozitivních trendů vývoje sociální soudržnosti i národní a občanské identity,
- posilování nových přístupů a podněcování sociální soudržnosti a národní a občanské identity,

to vše posuzováno podle toho, do jaké míry jde o posilování kvality života, ekonomického rozvoje i rozvoje podmínek pro trvale udržitelný rozvoj, stručně receno do jaké míry jde o rozrušení váhy, dopadu a přijatelnosti trendů posilujících tendence k rustu pluralitního vidění světa.

Takto definovaný cíl strategického tahu vychází z poznání trendů a stavu sociální soudržnosti a národní a občanské identity české společnosti. K těmto trendům patří:

1. **Trendy vycházející z obecných dopadů modernizace a globalizace.** Jimi jsou za prvé pokládány nové a proti dosavadním velmi odlišné základy pro sociální existenci: v globálních sítích jsou interakce odosobněné, proměnlivé, nestabilní, nemají ohrančení, jejich cena spocívá v prezentování spoluúčasti na globální virtuální existenci. Znamenají odklon od dosud působících kořenů identity, vedou ke sdružování na úplně jiných základech než tomu bylo kdykoliv před tím. Multikulturní vztahy příznačné pro modernizující se součást globálního světa nabývají váhu nejen jako etnické rozdíly či shody, ale přímo jako východiska vývojových procesů. Už důsledkem trendů nové vlny modernizace a globalizace dochází k nutnému a stále umocňovanému rozvíření sociálních struktur, ztěžování komunikací a dokonce k zásadně novému formulování otázek identity a sociální soudržnosti, na které většina lidí u nás dosud ani nepomyslí, natož, aby na ně uměla odpovědět. Při tom, ale destrukce dosavadních zdrojů sociálních interakcí (nenahrazená srozumitelnými novými zdroji) je příčinou umenšování identity a poklesu sociální soudržnosti, vede tudíž k pocitu ohrožení, kterému se musí dotčená většina bránit. Jde o potenci ke konfliktům, které nikdy snad nebyly tak silné.
2. **Vývojové trendy národní existence.** Zdá se, že zdroje národní identity jsou u nás sice zakoreněné, ale ne příliš intenzivní. Národní cítění a identifikace sebe sama jako příslušníka českého národa nejsou příliš silné a těžko mohou samy o sobě sloužit jako radikální zpevňující clánek sociální soudržnosti.

Je těžké rozpoznat, jaké je místo mýtu mezi aspekty utváření kolektivního národního cítění. Je však nesporné, že takové mýty existují. Na prvním místě jde o obavy z nového, odmítání cizího, snahu o uzavření se do svého prostoru, pokud možno co nejvíce odolávajícího nepřátelským vnějším vlivům. Výrazná je rovněž váha rovnostářských tendencí a požadavků na jednotnost a neodlišenost a představa, že na takto založeném sjednocení lze lépe celit vnějšmu nebezpečí. Představa o ubližovaných, mírumilovných, malých, kteří jsou stále ohrožováni a proto hledají ochranu pro vlastní stát, je také patrná. Stejně jako představa o nezbytnosti využít téměř jakékoli postupy pro to, aby český národ přežil: – od nekonečné tvorivosti (včetně tvorivosti za hranicemi zákona), až po velmi málo limitovanou konformitu s požadavky moci; - od snahy přežít za každou cenu, až po furiantské krajní reakce, bez hlubších vnitřních souvislostí; od chytraceni, parazitismu a švejkování, až k obetím za ideje, pro něž dosud nedozrál čas.

I když nejsou, jak bylo receno, aspekty národní identity příliš intenzivní, jsou pro většinu českého národa srozumitelné. Jejich váha roste i spojováním s tendencemi k odmítání cizího. Národní identita se tak může – především v případě, že v jiných oblastech ztrácí populace v identifikacích procesech pudu pod nohama – vynorit ve spasitelské podobě s velkou intenzitou. Při poklesu sociální soudržnosti a slabosti občanské identity a identit tradice spojovaných s rodinou, regionem, náboženstvím, místem či profesí a stavem, může posílení národní identity vyrůst do klíčového postavení. Treba proto, že *zbude* jako jediná ze srozumitelných kolektivních identit, kolektivních základů sociální soudržnosti.

Souvislosti vstupu do EU. Za nejdůležitější lze pokládat následující nové a spíše ohrožující vlivy:

- postupné rušení hranic ohraničujících národní a státní identitu;
- výrazné, zřejmě dokonce skokové výzvy a vlivy nových a dosud u nás nevídaných kultur a etnik, v každém případě v rozsahu a společenském dosahu, který nemá v naší dlouhodobé monoetnické existenci obdoby;
- jednoznačné konfrontování dosavadních zdrojů národního sebevedomí v naší zemi s nabídkami, zkušenostmi a praktikami prezentovanými silnějšími, úspěšnějšími, s jinou sociální a historickou zkušeností pracujícími národy, etniky a státy v rámci EU. Je to vlastně změna úhlu v posuzování možností a budoucnosti (národní) identity: půjde náhle o vidění těch méně úspěšných, méně disponovaných k úspěchu, k sebeprosazení a tedy i k respektu vůči sobě, vidění těch skutečně slabších;

- odlišné místo občanských iniciativ a aktivit v životě společnosti, včetně respektu decizních míst vůči občanským iniciativám, jako nezastupitelné zpevněné vazby, proti dosavadnímu vývoji urychlené zaměření na dlouhodobé, hodnototvorné postupy a aktivity při každém rozhodování;
- posuny od orientace na rychlé výsledky k orientaci na pravidla a způsoby řešení problému. Tedy viditelnost, rozpoznatelnost a argumentace pro tvorbu demokratických postupů, akcent na dodržování pravidel, na cestu dosahování cílu jako stežežního konstitucionálního prvku cílu samotných;
- prosazovat zvláště ve veřejném životě cesty dialogu a usilování o konsensus nad cestami stretu, boje a stavění barikád;
- respektování hodnotových dopadů a vzoru spojených s působením politiků a tvůrců mínění. Součástí odpovědnosti politiků je především to, jaké hodnoty nabízí svými skutky ve vztahu se slovy programu a požadavky na ostatní. To vyžaduje vyšší kritičnost vůči politikům a mediálními vzorům i přípravu k sebekritičnosti a hodnotové sebereflexi uvnitř politických struktur. I v tomto směru jde o přístup, který není většinou u nás politikům ani tvůrcům mínění vlastní.
- vytváření a rozvoj institucionálního základu pro posuny a stabilizaci předchozích postupů. Především jde o instituce pro nezávislé kontrolní a zpevněné vazby, pro podněcování a rozvoj občanských aktivit a spoluúčasti co největšího podílu populace na veřejném životě, ale také na životě škol, vzdělávacích a výchovných zařízení, církví a kulturních zařízení v užším slova smyslu, atd. Znamená to vytvářet a rozvíjet instituce s respektem vůči požadavkům subsidiarity, s maximalizací možností rozvoje tvorivosti a iniciativy občanů. Znamená to také vytvářet institucionální zázemí pro prezentace, diskuse a výzvy k etickým hodnotícím přístupům k naší (především veřejné a politické) existenci a k jejímu reflektování médií.
- inspiraci a respektovanému spolupodílníku na rozhodování o životě společnosti;
- s tím související odlišná podoba občanské identity ve většině zemí EU a výzvy z ní vyplývající vůči naší společnosti;
- vidění světa očima menšiny, protože v rámci EU (i v souvislosti s předchozími charakteristikami) budeme chtít nechtít v pozici menšiny. Jde vlastně o skok z existence většinové uzavřené sebestředně orientované společnosti do existence menšiny, ohrožené morem silnějších, sociálně, ekonomicky, jazykově, kulturně i zkušeností jinak zakotvených občanů EU. Dokonce možná také ne příliš příznivě naladěných pro přijetí a respektování „*nových, malých, chudých - na něž se musí doplácet - podivných, postkomunistických*“ členu EU;
- nové se objevující otázky etnických konfliktů a tenzí uvnitř států i soustátí EU, včetně ovšem odlišné pozice na cestě k pluralitním postojům a zkušenostem v těchto zemích proti naší společnosti;
- porovnávání dlouhodobých zkušeností a postupů spolupráce majority s minoritami v řadě zemí EU s přístupy a přijímáním minorit naší populace – zde je rozdíl v míře plurality ještě markantnější;
- nové se objevující možnosti zaměstnání za hranicemi států (avšak vlastně jen pro určitě a ne příliš rozsáhlé části populace) a zároveň rostoucí možnosti a aktivity v rustu podílu a potřeby zaměstnávání cizinců u nás, v souvislostech stále relativně vysoké nezaměstnanosti a prohlubujících se sociálních rozdílů.

Pres zjevnou disharmonii v působení uvedených trendů si naše populace **vubec neklade otázky po změnách národní a občanské identity**. Právě proto může být cílem tohoto strategického tahu *jen nastavování směrůvek a hledání cest*, jejichž změny jsou v možnostech dosavadního vývoje a jejichž oprávněnost vychází z jediného kritéria. A tím je **podněcování svobody**, tedy dovedností svobody, svobodného rozvoje tvorivosti a učení se a uplatňování odpovědnosti lidí, skupin, společenství i institucí.

Náměty na konkrétní kroky mohou být uvedeny jen jako příklady v rámci těchto oblastí. Obvykle u nich nelze stanovovat nositele úkolu, náklady, čas či další atributy řízení a prognóz.

Při všech omezeních však platí, že nezmenění dosavadních trendů vývoje sociální soudržnosti a identity v nejbližších deseti - patnácti letech může být zdrojem konfliktu se smrtelně vážnými dopady na vývoj české společnosti na další desetiletí, ne - li na ještě delší dobu.

Postupy naplňování daného strategického tahu *jdou* v těchto hlavních proudech:

1. **Pruník do vědomí společnosti**: změna přístupu k řešení problému společnosti. To vyžaduje kromě jiného:
2. **Nové obsahy české národní identity a návaznosti sociální soudržnosti**. Nové výzvy, okolnosti, politické a kulturní souvislosti mířící k pojetí národní identity a na jejím základě vytvářené sociální soudržnosti jsou v hlubokém rozporu s vnitřními vývojovými trendy národní identity české

společnosti. Jde o tak velké rozdíly, že jejich překlenutí vyvolává potřebu položení otázky po národní identitě v podobě, která dosud nikdy nebyla položena. Jde v zásadě o problém nových požadavků na nalezení obsahu české národní identity.

3. **Prímá orientace na rozvoj sociálních souvislostí života.** Za prvé jde o rozvoj aktivit zaměřených na růst schopností a dovedností v sociálních vztazích (aktivity přímo zaměřené na výchovu k sociálním dovednostem a rozvoji schopností komunikace, dialogu a empatie, posilování sociálních vztahů a dispozic pro jejich rozvoj v institucích, které nejsou přímo určeny ke vzdělávání či výchově, jednoznačný akcent na rozvoj školství jako jednoho ze socializačních mediátorů, efektivně působících jen ve spolupráci s dalšími, především s rodinou), za druhé jde o rozvoj aktivit posilujících vědomí solidarity (vzájemná spolupráce adresujících a adresátů sociální pomoci, co největší pestrost a diferenciací sociálních dotací posilujících solidaritu, podpora rodiny, péče o růst bezpečnosti ve společnosti, aktivity spojené s růstem podmínek a možností pro rovný přístup ke vzdělávání pro co největší podíl obyvatelstva), za třetí jde o rozvoj aktivit posilujících spoluúčasť na uplatňování a kontrole moci (rozvoj politického systému).
4. **Rozvoj národního a občanského sebevědomí kulturně - umeleckými, sportovními i dalšími činnostmi.**
5. **Rozvoj občanského sektoru jako základu učení se odpovědnosti** (rozvoj dobrovolnictví, spolupráce nevládních neziskových organizací a jejich sdružování).
6. **Rozvoj médií jako nástroje výchovy k odpovědnosti, svobodě, národní a občanské identitě** (diferencovaný a diferencující multikulturní, pluralitní charakter médií, otevřenost médií vlastnímu hodnocení, jasná orientace na interaktivní podobu médií).

2.5 Modernizace demokracie v ČR - obecný předpoklad realizace strategických tahů

Realizace všech strategických tahů předpokládá v té či oné míře společenský dialog a vyžadují v té či oné míře uplatnění řídicí a koordinující role veřejné moci a správy. Vtom smyslu jsou strategické tahy determinovány úrovní demokracie a směry, formami a rychlostí její modernizace.

Konfrontace s politologickou literaturou napovídá, že naše demokracie je dosud *neúplná*. Trpí značnou blokáží zpětné vazby na zdroje moci (lidu) a politických center na decentralizované samosprávy a malou otevřeností politiky vůči společnosti. Jen s obtížemi reaguje na modernizaci společnosti a nemá dosud instituce *citlivé odpovědnosti* vůči ní, zvláště vůči menšinám a málo informovaným a společensky, ekonomicky i kulturně znevýhodněným občanům. Politická moc také dosud nerozvinula dialog se středními a základními články společnosti.

Politická moc a přístup k ní se vychýlily k preferenci politických stran, jejich privilegovanosti ve většině procesu vládnutí (výběr kandidátů pro volby, rozhodování, kontrola politické moci, výběr a kontrola plnění politických agend, omezená participace občanské společnosti aj.) Samy politické strany dosud odolávají modernizaci a mnohdy spíše podléhají než by pozitivně řešily tlaky tržních subjektů na rozhodování parlamentu a vlády. Nestaly se v dostatečné míře subjekty politického uvědomování a poučené informovanosti občanů o základních otázkách vývoje společnosti. Především však zaostává příprava jejich reprezentantů na výkon státní moci službou občanům, a jejich kvalifikovanost odborně politická a kulturní. Ústavní vymezení politických stran a politických sdružení nedostatečně stanoví jejich postavení a omezení ve struktuře moci. To nepochybně podporuje tendenci politických stran usilovat o mocenská privilegia a omezovat účast na rozhodování jiným organizacím a jejich reprezentantům. Tak se postupně vytvářejí skupiny občanů prvního rádu, (co na to mají a mohou mít ještě více) a občanů druhého a dalšího rádu, pro něž začíná být charakteristický pocit společenské a ekonomické bezmoci. Důsledkem je široká nedůvera k politickým stranám a nízká až kritická volební účast ve volbách do parlamentu v posledních obdobích. Tím je vážně narušena základní podmínka tvorby politické moci ve volbách – rovnost voličů.

Vztahy mezi třemi pilíři demokratické moci - mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní nejsou ještě zcela vyvinuty a místy mezi nimi zůstávají kompetenční nejasnosti, které ztěžují vzájemnou kontrolu. K tomu přispělo i chronické odkládání reformy soudnictví.

Dosud se nevytvořil systém institucí, který by vymezil přesně kompetenční vztahy mezi veřejným a soukromým sektorem a působil účinně proti korupci ve veřejné správě.

K tomu přispívá nevyjasněný vztah volených reprezentantů v exekutivě a institucí státní a jiné veřejné správy, které se zmítají v rozporu mezi kariérou a předstíráním loajality vůči politickým stranám s nadějí na *politickou trafikou* za zásluhy.

Tak vzniká slabe ovladatelný byrokratický systém správy, který se často vzdaluje od efektivního prosazování politických rozhodnutí a zákona. Zarazením vysloužilých politiků do této sféry se celá státní správa politicky komplikuje a profesně znehodnocuje a zejména se otevírá klientelismu a lobbistickým skupinám, které si uzurpují prizpusobování výkladu a uplatňování zákona a zvláště podzákonných norem ve prospěch svých zájmů.

Společným jmenovatelem (často současně příčinou i důsledkem) těchto poruch demokracie v České republice v polistopadovém období jsou:

1. **Zaostávající úroveň demokratického přesvědčení občanů**, které kontaminují pozůstatky společenského vědomí z předcházejícího *reálné socialistického režimu* a jež byly a jsou ožívovány dokonce některými politickými stranami a praktikami části státní správy. Namnoze jde o zamlžení toho, co demokracie je a není, která pravidla a principy jsou a která nejsou demokratická. Tento jev zasahuje jak kvalitu občanství i jako volebního potenciálu a jako účastníka rozhodování a kontrolora moci, tak samotné politické elity (zvláště zákonodárce, vykonavatele moci a demokratického práva). Považujeme-li úroveň demokratického přesvědčení občanů a politických elit za klíčové a výchozí pole modernizace politického systému, pak je nelze řešit izolovaně, ale musí se stát složkou naší orientace na společnost vedení a osvojení i metodou naučených zvyklostí politické kultury. Zasáhne proto celý vzdělávací a výchovný systém. (Např. i základní školství, kulturní symboly, společenské rituály, přípravu politických, hospodářských a kulturních elit aj.)
2. **Neúplnost trvalejších institucí demokratického politického systému**, jež jsou spíše ve stadiu praktických opatření prozatímní povahy, ale nikoli ještě dlouhodobé, všeobecně zakotvené v jednání politických elit i občanů. Modernizaci demokracie je proto nutné orientovat také na toto slabé místo naší politické transformace. Instituce by měly přitom být vzájemně provázány, aby se mohly stát garanty demokratického vývoje.
3. **Transformačně nedokonalou oblastí demokratického politického systému**, která dosud brání plnému interakčnímu spojení zdroje politické moci a zvláště občanů, je omezená realizace principu demokratického zastupitelství, který se aplikuje hlavně pro vytvoření centrálních orgánů moci a obcí. Nižší články se postupně ujímají svých kompetencí, nejsou však adekvátně podporovány složkami centrální státní a další veřejné správy. Důsledkem je omezené působení krajských samospráv a značně komplikovaná instalace poverených obcí.
4. **Přístup různých úrovní demokratických zástupců k nastolování agend a programových témat politického rozhodování** je stále ještě spíše na úrovni *pripomínkování* a nikoli jednání rovnoprávných partnerů. Tyto otázky vyvolávají potřebu kompletovat zastupitelský systém a zejména jej otevřít i pro nestranné subjekty, zvláště občanského typu. Jde o renesanci takových institucí, jako je referendum o důležitých otázkách zaměření společnosti, i jako je přístup nezávislých kandidátů k zastupitelským mandátům na všech stupních správy, otevřenost centra k monitorování a reagování na výsledky veřejného mínění a vůči hlasům reprezentantů dobrovolných zájmových organizací, vědeckých expertů aj.. To úzce souvisí s pojetím demokracie v polistopadové společnosti, která není chápána jako fungování celé společnosti, i jejích nepolitických článků, ale zužuje se převážně na systém odvozený od politických stran. Právě politické strany a jejich modernizace by se mohly stát subjekty, které přenesou těžisko demokratického fungování společnosti na společnost celou a odstraní izolaci centrální politiky od občanů.
5. **Adekvátní reflexe plurality české společnosti** patří k podstatným složkám modernizace demokratického politického systému. Některé menšiny nejsou v tomto systému v rovnoprávném postavení a proto se nemohou podílet na vytváření a kontrole politické moci v souladu se svými potřebami a zájmy. Současný stav politického systému reaguje zpravidla, až když vznikne konfliktní situace, ale málo pomáhá, aby se menšiny formovaly jako autonomní respektovaný společenský subjekt, který je sto vyjadřovat své politické a existenciální zájmy. V této oblasti nedisponuje politická moc dlouhodobými programy řešení, např. pro situaci romské komunity, ani národnostních menšin, a početnějších skupin migrantů, zvláště východních zemí z teritoria dřívějšího Sovětského svazu. Týká se to do velké míry i politického postavení skupin handicapovaných, populace se zdravotním poškozením, nezamestnaných, osob s odlišnou sexuální orientací aj. V některých případech se ukazuje specifická koncentrace menšinové problematiky v jednotlivých regionech. Poukazuje to nejen na nutnost, ale i hledání možností řešení nejen na centrální úrovni rozhodování, ale i na krajské a obecní úrovni. Respektování

techtu problému má velký význam pro soudržnost a identitu společnosti a rovněž rovnoprávné podmínky ve volbách a participaci na rozhodování.

6. **Tržní ovlivňování politického systému** - je dosud neprekonaným problémem naší demokracie, jde ovšem také o obecný problém, který agresivností nadnárodních monopolů zesiluje. Dosud bohužel neexistují ani náznaky jeho řešení: kromě morálních výzev není nic, co by chránilo politický systém před intervencemi ekonomických zájmů tržního sektoru. Vec je o to složitější, že veřejný sektor, který má politická moc k dispozici, potřebuje ke efektivní realizaci pomoci soukromých firem. To otvírá cesty ke korupci veřejných činitelů a k podřizování jejich činnosti zájmům ekonomických subjektů (které jsou navenek formulovány jako veřejné nebo národní zájmy). Výsledkem je zneužití demokratického systému, klientelismus a ztráta důvěry občanů. Je nepochybné, že pokrok v tomto směru nenastane, pokud budeme spoléhat jen na ušlechtilost držitele a vykonavatele politické moci a demokratickou odpovědnost podnikatelů a nepodřídíme tuto oblast vztahu občanské kontrole.
7. Kritickým a dosud historicky i aktuálně podmíněným problémem je **proměna volební sverené politické moci v administrativně vykonávanou moc**. Jinými slovy – jde o vztah volených reprezentantů (zákonodárců a exekutivců, např. ministrů) a státní, případně samosprávné administrativy. Vystupuje tu nesouhlas: při nedostatečně kvalifikovaném řízení se volení reprezentanti stávají závislými na administrativních rutínách, které své prevahy využívají k přejímání mocenských výkonů metodami, jež se často vymykají veřejné kontrole. Přitom všechny dosud podnikané kroky, aby tomu bylo jinak, zatím *neuspěly*, např. zatím odložená účinnost přijatého zákona o státní službě, podle něž by kontrola administrativní byrokracie byla nejen možná, ale dokonce vtelena do vnitřního režimu ministerstev a dalších státních a veřejných organizací.
8. Na to navazuje další slabost našeho politického systému - **nedostatek konsensu mezi politickými stranami v tak závažných otázkách, jako je uplatňování státní moci**. Koreny lze hledat v bludném kruhu příliš konfliktně vyhoceného zápasu politických stran o podíl na moci. Modernizace demokracie potřebuje jejich příčinu definovat jako důsledek nedostatečné modernizace politických stran, která zaostává za proměnami civilizačního vývoje a obrazně řečeno *kazí* nebo přinejmenším nepovznáší *demokratický cit občanů*, který by jinak takové jednání politickým stranám netoleroval. Zde můžeme nalézt cestu, jak přiblížit politické strany jejich *státnícké* roli a odpovědnosti.

Z poznatku o dosavadním vývoji demokracie a očekávání její budoucnosti, jak je prezentují významná politologická díla a *zpraktické* kritiky znovuoživení demokracie v České republice po roce 1989, vyplývá několik důležitých upozornění, jež mají význam pro směřování modernizace demokratického politického systému v ČR.

Zatímco instituce určující strukturu moci (politické strany, parlament, vláda, prezident) byly více či méně stabilně ustaveny, jeví se jako podstatný deficit tohoto systému jeho odtržení a slabá komunikace s lidem, občany, kteří o tomto systému svými volbami rozhodují. Zejména se to týká nerozvinutých možností jejich participace na kontrole a rozhodování politických reprezentantů. Decentralizace a rozšíření demokratické samosprávy na regionální a obecní úroveň, je teprve v počátku a neměla sílu ani propracované kompetence na tom něco podstatného změnit.

Na základě toho je nutné zaměřit modernizaci demokratického politického systému na soubor podmínek a aktivit, které se týkají otevření nezávislého veřejného prostoru, možností veřejné diskuse v něm a struktury občanské společnosti, zejména neziskových organizací a samospráv, a jejich možností komunikace s politickou mocí a jejími institucemi. Klíčové je **zvýšení kompetencí občanů** v působení na kvalitu demokracie a současně také takovou proměnu politické scény, která by tento trend podporovala.

Proto modernizace demokracie zahrnuje:

- Odpovídající modernizaci politických institucí, včetně politických stran i zákonodárné, exekutivní a soudní moci.
- Modernizační proměny nepolitických nebo transpolitických subjektů, jako jsou společnost vedení, informační společnost, aktivizaci subcentrálních společenstev, v to zejména dobrovolných organizací občanů), faktory působící na soudržnost a identitu společnosti a její bezpečnostní systém.

Souhrnně: modernizace demokracie se sjednocuje do trendu „*otevírání a konstituování demokratického veřejného prostoru a vytvoření nezávislé veřejnosti*“.

Tím jsou determinovány cíle a subjekty řešení modernizace:

- Primárním cílem bude zvýšení kompetencí a aktivity občanů v realizaci demokratického principu vlády lidu, prostřednictvím lidu a pro lid.
- Soubežným cílem je otevření veřejného prostoru a vytvoření podmínek pro jeho využití k společenské aktivizaci občanů a jejich vlivu na politickou moc.

Za hlavní subjekty řešení lze považovat:

- Občanskou společnost, občany a jejich organizace.
- Instituce politického systému, zvláště politické strany a politická sdružení,
- parlament, vládu a soudní moc.
- Samosprávu všech úrovní a typu.
- Modernizační instituce společnosti (vzdělávací, informační, samosprávné, instituce ekonomické, kulturní, bezpečnostní a komunikační, včetně médií.)

Casování modernizačního ovlivnění demokracie v ČR je třeba vázat na realizaci jednotlivých strategických tahu, jež jsou nejen důsledkem, ale i **klíčovým předpokladem modernizace demokracie**.

Jde zde o trojí determinaci:

1. nastartování některých akutních postupů (např. vytvoření podmínek pro otevření veřejného prostoru a overení jeho občanského využití),
2. dlouhodobou – např. založení vzdělávacího procesu ke zvýšení vzdělání a pestování demokratického přesvědčení občanů v nové generaci
3. průběžnou – např. k postupné změně politických institucí, která potřebuje několik etap přípravy.

2.6 Souvislosti strategických tahu

Po bližším seznámení se s jednotlivými strategickými tahy je na první pohled patrné, že:

- jednotlivé strategické tahy se mohou doplňovat, podporovat a sdílet jednotlivé procesy;
- realizace jednoho strategického tahu může být podmínkou realizace druhého, přičemž ovšem toto podmínění může mít pouze latentní charakter;
- mohou soupeřit o zdroje potřebné k jejich realizaci;
- mohou se potýkat i s kontroverzními efekty vůči sobě navzájem; ne vždy může naplnování jednoho strategického tahu mít pozitivní nebo alespoň neutrální efekty vůči naplnování dalšího.

Významným předpokladem přesto zůstává zásadní kompatibilita strategických tahu. V modelové situaci jejich simultánní realizace lze vyslovit i hypotézu o jejich možném pozitivním synergickém efektu na celkovou kondici společnosti, indikovanou kvalitou a udržitelností života a ekonomickým rozvojem.

U dvou strategických tahu (dále: ST) je souvislost skvalitou a udržitelností života a ekonomickým rozvojem velmi těsná. Jde o *ST Cesty rozvoje sociální soudržnosti a národní a občanské identity* a *ST Kultivace vedení v klíčový faktor produkce*.

ST Aktivace územních společenstev propojuje cílovou a podminující polohu: představuje současné formování regulačních podmínek i efektu promítajících se do způsobu, kvality a udržitelnosti života i ekonomického rozvoje, a to ve specifickém proumu života lokalit a v lokalitách (obcích, krajích). V tomto smyslu je zároveň syntetickéjší i specifickéjší zároveň, je jakousi živou výzkumnou laboratorí, na níž si můžeme overovat, jak velkou mají strategické tahy šanci vstupovat do sociální praxe jako komplexně pojaté procesuální inovace, ovlivňující podmínky a zároveň směřující k cílům.

Poslední *ST Systém komplexního řízení bezpečnosti* má oprávnění především díky menším a vršícím se bezpečnostním rizikům. Je koncipován v podobě omezování bezpečnostních hrozeb pro zemi v době globálních ohrožení. Je tedy obecnou podmínkou realizace nejen všech ostatních strategických tahu, nýbrž i samotné existence společnosti.

Návrh souhrnné úlohy *Modernizace demokracie* naznačuje, že v našem pojetí jde o kultivaci velmi obecně pojímaných procesů řízení a seřízení, dotýkajících se lidí i institucí, svobody a odpovědnosti, rádu i prostoru pro tvorbu. V tomto smyslu je možné ji chápat jako vytváření dynamické sítě, která obsahuje někdy nerozlišitelnou kombinaci věcných úkolů a regulačních procesů. Kultivace řídicí infrastruktury země v tomto pojetí bude obecnou podmínkou (a ve svých věcných aspektech i součástí) všech strategických tahu.

Strategické tahy mohou vstupovat do uvažovaných budoucností této země jako koordinované proudy inovací, které reagují na známé (předvídatelné) disproporce ohrožující kvalitu a udržitelnost života,

případně ekonomický rozvoj. Nemožeme předem určit, co se jim může postavit do cesty, na jaké bariéry narazí. Nelze se ani pokoušet o odstranění dynamické nerovnováhy, která přirozeně doprovází vývoj každé společnosti, lze ale hledat způsob, jak výskyt těchto disproporcí včas předvídat a efektivní kombinací dostupných zdrojů je minimalizovat. Půjde principiálně o otevřený dynamický proces, v němž bude dostatek prostoru jako pro doplnění, dopracování či revizi již navržených, tak pro návrhy nových strategických tahů. **Bude-li se dále rozvíjet strategická dimenze řízení, začnou se strategické tahy, akceptované politickou reprezentací země jakožto stežejní procesuální inovace měnit životní podmínky a způsob života, promítat i do konkrétnějších, ale také závaznějších programových a koncepčních dokumentů.**

3 SCÉNÁRE

Tri scénáře vývoje České republiky do roku 2020

Prognostické scénáře jsou smyšlenými příběhy o možných budoucnostech. S pohádkami mají společnou linii příběhu, které se odvíjejí od motivu jejich jednotlivých aktérů a překážek, které na svojí cestě musejí překonávat. Jak v pohádkách, tak i ve scénářích se aktéři stemito překážkami potýkají tu s větším, tu s menším nasazením i konečným úspěchem. Scénáře odlišuje od pohádek to, že nemohou být založeny na nevázané fabulaci vlastního deje, tím méně pak na předpokladu existence nadpřirozených sil. Naopak: musejí co nejpečlivěji zacházet se sociálními fakty a spojovat je do hodnověrného výkladového rámce.

Hlavní funkcí tvorby scénáře je provokovat k přemýšlení, ukazovat, že budoucnost je neznámá a otevřená, že mnohé závisí na nás, na našich rozhodnutích, kompetencích, na povaze cílu, které si klademe, na naší schopnosti sdružovat se a prosazovat tyto cíle koordinovanými kolektivními akcemi. Žádný ze scénářů, které se v dalším textu nabízí, přitom není *tím pravým*, jenž by popisoval jakousi idealizovanou představu o žádoucím vývoji země. Žádný také nemá podobu odstrašujícího, varovného příběhu, jehož hlavní funkcí by bylo především mobilizovat k tomu, aby bylo takovému vývoji za každou cenu zabráněno. Všechny se pokoušejí ilustrovat možné, byť ponekud do krajnosti vyhrcoené, ale přesto myslitelné alternativní cesty našeho putování za vlastní budoucností. Scénáře nemohou mít pouze pozitivní či negativní efekty. Tak jako v životě, i zde se za všechno necím platí – úspěchy v jedné oblasti bývají vykoupeny zaostáváním či selháním v oblastech jiných.

Scénáře vycházejí z poznatku a konceptuálních východisek, které nacerpal kolektiv CESES v uplynulých dvou letech. Všechny scénáře jsou napsány v minulém case, tedy jako fiktivní příběhy, které se již jakoby odehrály. Ve všech jsme vycházeli z následujících předpokladů:

1. Česká republika bude přijata do Evropské unie v roce 2004 a její vnitřní vývoj nebude nadále moci být v ostrém protikladu k vývojovým trendům prosazujícím se uvnitř tohoto seskupení - i když nevylučujeme různá napětí a konflikty vzhledem k přetrvávající rozdílnosti historického zakotvení, institucionálních rámců i civilizačních úrovní.
2. Základním časovým horizontem scénáře je rok 2020, nicméně důsledky některých rozhodnutí a vývojových trendů (například v oblasti ekologie či populačního vývoje) budou domyšleny i v delším časovém období.
3. Ve sledovaném období nedojde k zásadním prelomům či civilizačním zvrátům zásadně menícím podmínky života v České republice (jako by například byly důsledky užití zbraní hromadného ničení, pandemie smrtelné nemoci, uplatnění vědeckých objevů významně menících lidské schopnosti nebo délku lidského života, ovládnutí světa totalitní mocností apod.).
4. Scénáře jsou orientovány na výklad možného vývoje ve významných základních oblastech života společnosti (politika, ekonomika, veřejná správa, veřejný, komerční a občanský sektor, populace, práce, rodina, sociální diferenciacce, životní styl, hodnoty). Konečný výběr těchto oblastí a témat je podřízen výkladové logice jednotlivých scénářů.
5. Ve scénářích vystupují různí sociální aktéři se svými diferencovanými, často konfliktními motivacemi a zájmy.

Základním rozlišujícím kritériem vlastních scénářů je akcentované uplatňování vždy jednoho ze tří klíčových kritérií možného budoucího vývoje České republiky: kvality života (tady a teď) nebo udržitelnosti života nebo ekonomického rozvoje.

Hlavním nárokem na všechny scénáře byl předpoklad jejich hodnověrnosti v tom smyslu, že, *byt usilují* o co největší uplatnění vybraného klíčového kritéria jakožto orientující pomůcky pro základní ladení celého příběhu, musejí zároveň respektovat známé proporce zdroje, podmínek, vecných souvislostí a setrvačnosti v chování lidí i institucí v case – takže nemohou zcela opomenout ani další dvě kritéria.

Konkrétně jde o tyto tři scénáře:

Prežít v klidu a pohode nebo jít do toho? (scénář opřený o sledování kritéria kvality života)

Česká společnost, tolikrát podrobovaná vnějšími silami, které nebyla schopna sama ovlivnit, si i po vstupu ČR do EU zachovala značný díl historií vypestovaného obranného reflexu – orientaci na udržování relativně slušného životního stylu, nechut riskovat, menit životní návyky či podávat mimorádné výkony nebo se vážně zabývat dlouhodobými důsledky svého chování (například v dopadech na životní prostředí). Bylo možno hovořit o sklonu *projít vlastní budoucnost*. Tento přístup, prosazující se mimo jiné i díky slabým

vládám, narazil po case na svoje meze. Ve druhém desetiletí 21. století došlo kvýrazným strukturálním zmenám a spoločenské inštitúcie i lidé se nakonec adaptovali na vyšší nároky globalizujúceho se sveta. Nebylo to ovšem možné bez výraznejšieho rozštiepení spoločnosti na elitu, jednoznačne orientovanou na výkon a prijímajúci nové výzvy, a väčšiny obyvateľstva, jehož spôsob života stále charakterizovala predovšetkým snaha slušne prežiť *tady a ted*.

Ceská republika stredoevropským tygrom (scénár oprený o sledování kritéria ekonomického rozvoje)

V CR se po vstupe do EU prosadil jako hlavní cíl prudký ekonomický rust. Prostředkem byla intenzivní podpora podnikání, využívání informacních a komunikacních technologií, omezení deficitu veřejných rozpoctu, rychlé přijetí eura i jisté zvýšení nabídky vzdelávacích příležitostí prostřednictvím investic do lidského kapitálu. Zanedbáváno bylo sociální zabezpečení a ochabovala i podpora dalších veřejných institucí (školsství, zdravotnictví atd.). Narušena byla sociální soudržnost a do jisté míry i politická stabilita. Situace po deseti letech členství Evropské unii vedla k nutnosti řešit vleklé problémy stagnujících oblastí a usilovat o prechod na harmonický rust.

Cechy a Morava – zahrada Evropy (scénár oprený o sledování kritéria trvalé udržitelnosti)

V CR se po vstupe do EU možná ještě více než v sousedních zemích uplatnilo hledisko trvalé udržitelnosti rozvoje. Lidé i inštitúcie zareagovali na ohrožení životního prostředí jako na zásadní výzvu ke zmene svého chování. Napomohla tomu i postupne prosazovaná ekologická danová reforma, orientace zemedelství na obnovitelné energetické zdroje a strukturální zmeny v dopravě a bydlení. Duraz byl kladen predovšetkým na zachování prírody jako predpokladu naplnování všech ostatních cílu, a to i za cenu nižšieho ekonomického výkonu a nižšieho investic do lidského rozvoje.

Záverem

Vhledání priorit pro Českou republiku jsme a budeme stále *na ceste*. Samotná krajina i cesty, po nichž se vydáme, se mohou a budou menit. Důležitá je především *otevřenost* hledání té nejlepší trasy – tohoto hledání se může účastnit každý, kdo o ne projeví zájem. Další charakteristikou je *úsilí o respektování smysluplných souvislostí*. Zde jsme ctenářům naší studie, která je logickým pokračováním našich předchozích prací, *Vize (2001)* a *Pruvodce (2002)*, nabídli jak výsledky reprezentativního šetření názoru obyvatelstva naší země *Ceši na cestě za vlastní budoucností*, tak i souhrnné zpracování poznatku o možných budoucnostech a podmínkách vývoje světa – *Co víme o budoucnosti*. Naše týmové výzkumné úsilí jsme dovedli až do podoby *identifikace klíčových strategických tahu*, návrhu koncentrovaných proudů žádoucích společenských změn, které se podle našeho názoru mohou stát hnacím motorem zajištění vysoké kvality a trvalé udržitelnosti života v České republice – a přispívat tak i ke sledování tohoto kritéria v životě celého lidstva. Kromě toho jsme nabídli *tri scénáře vývoje České republiky do roku 2020*, každý založený na předpokladu hodnověrného sledování jednoho ze tří klíčových kritérií možného budoucího vývoje České republiky – kvality života nebo udržitelnosti života nebo ekonomického rozvoje.

Předpokládáme, že ve spolupráci svámi, ctenáři této studie, budeme moci naše poznání společně dále rozvíjet – at už ve smyslu obohacování a prohlubování našich teoretických přístupů, analytické poznatkové báze i metodických procedur, nebo v koncipování alternativních podmíněných obrazů možných budoucností naší země. Domníváme se, že logika naší práce nás povede především k dalšímu propracovávání identifikovaných *strategických tahu* a k případnému návrhu tahu nových. Veríme, že mnohé inspirace se ukrývají i v procesu uplatňování této studie při zpracování střednědobých koncepcí a rozvojových programů na nejruznějších úrovních veřejné správy, ale i v komerčním a občanském sektoru.

Kontakt a trvalá delná spolupráce svámi, našimi ctenáři, nám byl, je a vždy bude velkou oporou i vzpruhou.